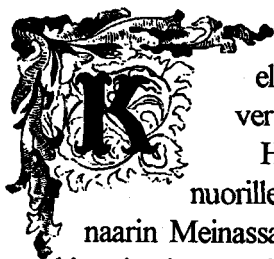


Kai R. Lehtonen

Oppikirjantekijä super- valtojen syleilyssä



esällä 1957 jouduin ensimmäisen kerran eläissäni tekemisiin kansainvälisen oppikirjojen vertailun kanssa.

Hampurin UNESCO-instituutti oli järjestänyt nuorille opettajille kansainvälisen kasvatuksen seminaarin Meinassa, Italiassa. Ohjelmaan kuului muun muassa historian ja maantiedon oppikirjojen vertailua ja asian monimutkaisuus tuli selvästi esille ranskalaisten ja saksalaisten kiistellessä Versaillesin rauhansopimuksen käsittelystä. Oliko sanottava, että Saksa menetti Elsass-Lothringenin vai oliko sanottava, että Ranska sai takaisin Elsass-Lothringenin, jonka Saksa oli riistänyt siltä vuonna 1871? Ja kummalla tavalla alueen nimi olisi pitänyt kirjoittaa esim. suomalaisissa oppikirjoissa: saksalaisittain vai ranskalaisittain?

Esimerkki osoittaa erinomaisen havainnollisesti, miten sinänsä aivan asiallisen makuinen teksti voi näyttää aivan erilaiselta siitä riippuen, kenen näkökulmasta sitä katselee.

Jo Kansainliitto teki aikoinaan yrityksiä oppikirjatekstien hiomiseksi. Kahdenkeskistä vertailua harjoittivat 1930-luvulla mm. Argentiina ja Brasilia, Argentiina ja Uruguay, Saksa ja Italia, Ruotsi ja Tshekkoslovakia ja monet muutkin.¹ UNESCO on osaltaan jatkanut työtä, samoin esimerkiksi Braunschweigissa toimiva Georg Eckert-Instituutti, jonka laajat julkaisusarjat ovat avartavaa luettavaa.² Mielienkiintoisia näköaloja avaavat myös instituutin suuret oppikirjakoelmat. Pohjoismaiden kesken on jo vuosikymmenet harrastettu oppikirjavertailuja,³ ja 1970-luvulla kuvaan tulivat mukaan myös suomalais-neuvostoliittolaiset oppikirjaseminaarit. Vaikka oppikirja-

vertailusta puhuttaessa mieleen ehkä helpoimmin nouseekin kuva juuri kahden tai useamman kansakunnan välisestä toiminnasta on huomattava, että vertailun osapuolina kysymykseen voivat tulla myös eri kulttuuripiirit tai vaikkapa maailmanuskonnot: Itämaat ja Länsimaat, kristinusko ja islam.⁴

Kun suomalais-neuvostoliittolaisia oppikirjaseminaareja alettiin järjestää 1972, ei kysymys siis ollut mistään ennennäkemättömästä asiasta. Nämä seminaarit saivat alkunsa 1970-luvun radikaalin "kulttuuritaistelun" tai maailmankatsomustaistelun yhteydessä, mikä nostatti epäilyksiä niiden tarkoitusperistä.

Varmaan olikin olemassa tahoja, jotka ajan tavan mukaan halusivat käyttää niitä hyväkseen Suomen sisäisissä poliittisissa kiistoissa vaatien, että sosialismista puhuttaessa oli Neuvostoliiton vuoksi pidettävä kieli keskellä suuta:

Koska Neuvostoliitto on sosialistinen valtio, vaikuttaa lukijan suhtautumiseen siihen myös sosialismista annettu kuva.⁵

Näillä tahoilla saatettiin toivoa, toisilla tahoilla taas pelätä, että suurempi osapuoli ryhtyisi oppikirjaversailun yhteydessä sanelemaan, mitä pienemmän oli oppikirjoissaan sanottava. Vertailun lähtökohta oli tietysti sikäli vino, että suomalaisissa oppikirjoissa puhuttiin suuresta naapurista paljonkin, kun taas neuvostoliittolaiset oppikirjat mainitsivat Suomen vain ohimennen. Tämä pätee tietysti vertailtaessa keskenään minkä tahansa suuren ja pienen valtion oppikirjoja.

Itse asiassa seminaarit kuitenkin muodostuivat aivan asialliseksi ammattilaisten mielipiteiden ja kokemusten vaihdoksi. Jos naapureilla jotain taka-ajatuksia oli, ne eivät näkyneet. En ainakaan havainnut minkäänlaista painostusta. Kiukkuisia sanoja kuulin vain yhden kerran.

Olin sijoittanut Peruskoulun historia 4:ään kuvaparin, jonka aiheena oli propaganda ja todellisuus.⁶ Siinä oli saksalainen propaganda-juliste, jonka ranskankielinen teksti kehotti miehitettyjen alueiden väestöä luottamaan saksalaiseen sotilaaseen. Julisteen vierellä oli valokuva saksalaisten kostotoimien kohteeksi joutuneesta venäläisestä kylästä. Muuan naapurin yleensä hiljaisena pysynyt edustaja

väitti vihaiseen sävyyn, että olin “antanut puheenvuoron fasisteille”. Juttu toki kuivui kokoon tuota pikaa, kun toiset selittivät hänelle, mistä oli kysymys, mutta jäi mieleeni juuri siksi, että se oli yleisestä tunnelmasta poikennut yksityiskohta. Murinaa kuului samassa tilaisuudessa myös eräässä toisessa oppikirjassa olleesta kuvasta, joka esitti Äänislinnan valloituksen jälkeen pidettyä paraatia. Muistaakseni pahennuksen aiheena oli nimi “Äänislinna”. Olisi pitänyt puhua Petroskoista.

Tekijäryhmä

Olin 1960-luvulla kirjoittanut *Veikko Huttusen* kanssa keskikoululle tarkoitetun *Yhteiskuntaopin* sekä kolmiosaisen historian oppikirjojen sarjan *Vuosisadat vierivät*. Työnjako oli sellainen, että Huttunen kirjoitti Suomen historian osuudet ja minä yleisen historian. Vanha koulu oli jo väistymässä ja peruskoulu tulossa, ja siksi laadimme peruskoulua varten uuden sarjan, jonka nimenä oli *Peruskoulun historia*. Sitä tehtäessä pyysimme mukaan vielä *Olavi Laineen*, joka kirjoitti toisen maailmansodan jälkeisen yleisen historian osuuden. Ryhmämme kokoonpano oli sikäli mielenkiintoinen, että Huttunen oli sosiaalidemokraatti, Laine kommunisti ja minä kokoomuslainen. Tunsimme toisemme vanhastaan ja ryhmän kokoonpano oli omaa tekoamme, ei siis kenenkään taikka minkään määräämä. Jokainen teki oman osuutensa täysin itsenäisesti.

Sekä Huttunen että Laine ovat jo kuolleet, niin että en voi puhua koko työryhmän nimissä. Niinpä kerron seuraavassa asioista omien kokemusteni, muistiinpanojeni ja aikanaan tuoreeltaan kirjoittamieni lehtijuttujen sekä leike- ja asiakirjakokoelmani pohjalta. Kuvaus ei yritäkään olla tieteellinen yhteenveto jostakin. Onpahan vain henkilökohtainen joskin lähdeviiteillä vahvistettu muistelmani palasesta elettyä elämää.

Oppikirjat ideologisen taistelun tulilinjalalla

Lienee paikallaan aluksi tutustua 1960- ja 1970-luvuilla oppikirjoista käytyyn keskusteluun. Koetan tehdä tämän muutamien tekstiesimerkkien avulla.

Vuosikymmenen vaihteessa 1950-1960 historian oppikirjoja ja opetusta koskenut julkinen keskustelu oli ollut lähinnä pedagogista lajia. Laadittiin ja vahvistettiin historian uudet "oppiennätykset" oppikoulua varten, ja kun oppikurssin painopisteet ja aihevalinnat samalla siirtyivät ja muuttuivat, kävi tarpeelliseksi kirjoittaa uusia oppikirjojakin entisen yksinvaltiaan Mantere- Sarvan tilalle. Mutta jo 1960-luvun jälkipuoliskolla keskustelun sävy alkoi kiihtyä. Aikaisempi ammatillinen ja pedagoginen keskustelu muuttui punaisen poliittiseksi.

Kun niin sanottu uusvasemmisto alkoi nostella päätään, se havaitsi joka puolella porvarillista hegemoniaa, joka näkyi myös kouluopetuksessa:

Opettajien asenteita katsoi rehtori Ruohonen leimaavan voit-topuolisesti porvarillisten katsomusten.⁷

Oppikirjat olivat täynnä porvarillista indoktrinaatiota, jonka paljastamiseksi *Pertti Hemánus* julkaisi kuvauksen siitä, miltä indoktrinaatio näytti:

... kirjojen tulee indoktrinoida käyttäjänsä lähinnä liberaalis-porvarillisten yhteiskunnallisten katsomusten kannattajiksi siten, että yhteiskunnan koneisto ja toimintamekanismit esitetään kirjoissa suurin piirtein onnistuneina ja hyvin toimivina. Tätä ei ole tehtävä suoraan, ei ole sanottava, että meidän yhteiskuntamme on hyvä ja oikeudenmukainen, vaan se on sanottava rivien välissä siten, että päinvastaiset näkökannat jätetään sanomatta tai niille annetaan suhteettoman vähän tilaa.⁸

Kaiken lisäksi indoktrinaatio saattoi olla niin ovelaa, että sitä ei aina tahtonut edes huomata:

Väärien tietojen antaminen oppikirjoissa on vähemmän vaarallista kuin se huomaamaton asenteellisuus, jota asiantuntijankaan ei ole helppo havaita.⁹

Laakapainotekniikka oli jo 1960-luvulla tehnyt mahdolliseksi käyttää oppikirjoissakin värejä, niin että oppikirjoilla alkoi olla mahdollisuuksia kilpailla visuaalisesti erilaisen viihteellisen materiaalin kuten vaikkapa Aku Ankan kanssa. Tämä ei kuitenkaan kaikkia miellyttänyt, ja värikuvat selitettiin kustantajien myyinnedistämistempuiksi.

Oppikirjojen kustantaminen on keskittynyt muutamille yksityisille suurkustantajille. Nämä toimivat liiketaloudellisin periaattein ts. pyrkien maksimoimaan voiton. Yhtiöiden kilpailu ei näy oppikirjojen sisällön erilaisuutena, vaan kilpailua käydään tekemällä ulkoasu mahdollisimman houkuttelevaksi.¹⁰

Kauniilla kuvalla voi hämätä. Kurjakin ympäristö saa eksootista hohtoa nelivärikuvassa, ja sisällön heikkouden korvaa liitupaperi.¹¹

Koululta ja oppikirjoilta vaadittiin mielellään, että ne eivät saisi antaa oppilaille "valmiita vastauksia", ja vaatimus oli tietysti aivan oikea muunlaisten asioiden kuin esimerkiksi kertomataulun tai sijapäätteiden osalta. Huvittavaksi vaatimus muuttui silloin, kun sen kanssa samassa hengenedossa sanottiin esimerkiksi, että löytöretket oli paljastettava rosvoretkiksi. Ilmeisen valmis vastaus, vaikka sisälsi annoksen totuuttakin.

Keskusteluun alkoi kytkeytyä myös tulossa ollut koulunuudistus. Koulunuudistuksen valmisteluun liittyi opetushallinnon laajeneminen ja politisoituminen ja samalla alettiin miettiä koulun opetussisältöjen korjaamista vähintään parin piirun verran vasempaan. Kyseltiin, oliko oikein, että yhteiskunnan ylläpitämässä uudessa koululaitoksessa käytettäisiin yksityisten kustantajien tuottamia oppikirjoja ja nostettiin jälleen kerran esille kysymys valtion oppikirjakustantamosta. Samalla tavalla kuin koulunuudistuskeskustelussa pyrittiin monin tavoin todistelemaan "vanhan koulun" kaikinpuolista kelvottomuutta, oppikirjakeskustelussa pyrittiin todistelemaan, että yksityiseen

kustannustoimintaan perustunut tuotantojärjestelmä ei voinut mitään kunnollista aikaan saadakaan.

Silloinen sos.dem. opetusministeri *Matti Louekoski* ja WSOY:n toimitusjohtaja *Hannu Tarmio* keskustelivat 27.1.1972 radiossa aiheesta "Onko oppikirjatuotanto sosialisoitava". Louekoski oli pari päivää aikaisemmin pitänyt aiheesta esitelmän Etelä-Espoon yhteiskoululla. Radiokeskustelussa Louekoski sanoi mm:

Minä aloitin tämän "Onko oppikirjatuotanto sosialisoitava"-otsikolla varustetun esitykseni siitä, että koulunuudistus on nyt edennyt vaiheeseen, jossa on huomiota kiinnitettävä etupäässä laadulliseen muuttamiseen. Lähdin siitä ajatuksesta, että tämä tapahtuu parhaiten opetusmateriaalin sisältöä muuttamalla ja silloin kun sisältöä halutaan muuttaa, täytyy kiinnittää huomiota siihen kokonaisuuteen, millä tavalla oppikirjatuotanto ja oppikirjojen tarkastus sekä materiaalin yleinen valvonta on maassamme järjestetty.¹²

Opetusministerin sanoista heijastuu se varsin laajalle levinnyt ja pohjimmiltaan asiantuntematon kuvitelma, että kirjoitettu opetussuunnitelma toteutuu sellaisenaan ja että opetuksen sisältöä ja oppilaiden käsityksiä voidaan säädellä oppikirjojen kautta kuin napista. Muiden tietokanavien, perheen ja opettajan vaikutus unohdettiin. Tämä selittää toisaalta sen kiinnostuksen, jota radikaalit "koulunuudistajat" tunsivat oppikirjoja ja niiden tuotantoa kohtaan ja toisaalta sen kiihkon, jolla keskusteluja oppikirjojen "taantumuksellisuudesta" ja myöhemmin niiden "marxilaisuudesta" käytiin.

Olisi kieltämättä kohtuutonta odottaa, että opetusministeri olisi sen kummemmin kuin muutkaan tuntenut tai muistanut sinänsä mielenkiintoista historiallista esimerkkiä eli *Yrjö Sakari Yrjö-Koskisen* oppikirjan tapausta vuodelta 1874. Professori Yrjö-Koskinen oli kirjoittanut laajan Suomen historian oppikirjan ja laatinut siitä lyhennelmän kansakouluja varten. Senaatti kielsi lyhennelmän käytön mutta ei voinut mitään sille, että opettajat käyttivät Yrjö-Koskisen teoksia omina lähdekirjoinaan. Yrjö-Koskisen piirtämä ja joidenkin liian kan-

sallismielisenä pitämä historianankkiva saattoi siten levitä tämän opettajavaikutuksen kautta, sanoivatpa senaatti, muut oppikirjat ja opetus suunnitelmat mitä tahansa.¹³

Simo "Simppe" Juntunen totesi vuonna 1971, että kääntäessään politiikkaansa "parin piirun verran vasemmalle", sosiaalidemokraatit alkoivat myös palata käyttämään vuosisadan vaihteen sanastoa.¹⁴ Tähän kuvaan sopii, että antaessaan kouluhallitukselle lausunnon Veikko Huttusen Suomen historian oppikirjasta *Vuosisadat vierivät 3* tri *Osmo Apunen* kirjoitti:

Otaen huomioon, että puolet julkisesta vallasta vastaavasta poliittisesta parlamentaarisesta voimasta on pysyvästi ollut sellaisten poliittisten liikkeiden hallussa, jotka perustavat ideologiansa luokka-käsitteeseen, on mielestäni vähintään kohtuullista, että tämä käsite esitellään tämän suunnan omin termein.¹⁵

Kun kouluhallintoa ryhdyttiin uudistamaan, ei opettajankokemuksen perään paljoa kysely, ei varsinkaan oppikoulukokemuksen.¹⁶ Eipä siis ihme, että kun valtio asetti erityisen oppikirjaneuvottelukunnan, sen jäsenistöä valittaessa oppikirja-alan asiantuntemusta nimenomaan vältettiin. Toimikunnan asettamisperusteluissa sanottiinkin:

Otaen huomioon, että oppikirjojen tuotantoa, sisältöä ja tarkastusta koskeviin kysymyksiin on viime aikoina kiinnitetty paljon huomiota, olisi tarkoituksenmukaista, että näiden kysymysten käsittelyä varten asetettaisiin yhteiskunnallisista asioista eri tavoin ajattelevia piirejä edustavista jäsenistä kokoonpantu neuvottelukunta. Näin kokoonpanulla neuvottelukunnalla olisi paremmat mahdollisuudet selvittää ja sovittaa ristiriitaiset näkemykset oppikirja-asioissa sekä kehittää oppikirjatoimintaa kuin eri opetusalojen asiantuntijoista kootulla elimellä.¹⁷

Ehkä juuri asiantuntemuksen puute selittääkin sen, että neuvottelukunta eli ja kuoli maineettomasti. Toisaalta saattaa olla niinkin, että toimikunta oli tarkoitettu eräänlaiseksi mapiksi Ö, johon asioita voitiin haudata mutta jonka olemassaoloon saatettiin toisaalta vedo-

ta, kun haluttiin osoittaa, että porvarillista ujutusta vastaan taisteltiin päättäväisesti.¹⁸

Neuvottelukunnan jäseniksi nimitettiin kolmivuotiskaudeksi sosiaalidemokraateista valt. tri Osmo Apunen (puheenjohtaja), opetus-toimen johtaja *Pentti Lahti*, kansanedustaja *Erkki Liikanen* ja metsänhoitaja *Lasse Hellman*, kansanedemokraateista toimittaja *Raini Lehtonen* ja maisteri *Heikki Lepola*, keskustapuolueesta valt. tri *Ilkka Hakalehto*, maist. *Marjatta Väänänen* ja fil.maist. *Leo Eskola*, kokoomuksesta kansanedustaja *Elsi Hetemäki*, Smp:stä kansanedustaja *Mikko Vainio*, liberaaleista hallintojohtaja *Mauri Alasaari* ja ruotsalaisista prof. *Stig Jaatinen*.¹⁹

Lakritsineekereitä

Vuosikymmenten vaihteen 1960–70 ajan henkisen ilmapiirin kuvaa voisi oppikirja-asioiden osalta täydentää vielä muutamilla yksityiskohdilla.

Vuonna 1969 Naisten Kansainvälinen Rauhan ja Vapauden Liitto syytti *Maija Kaukorannan* ja *Marjatta Nikkisen* laatimaa ruotsinkielen oppikirjaa *Lär dig svenska* piilevästä rotusyrjinnästä. Liiton huomio oli kiintynyt kirjassa olleisiin ja erään oppilaan piirtämiin “lakritsineekereiden” kuviin sekä neekeriaiheisiin vitseihin. Pahennusta oli herättänyt mm. erään neekerin käteen piirretty sateenvarjo.²⁰ Nykyään, kun Afrikan-matkailu on yleistynyt, jokainen jo tietää, että sateenvarjon alle suojautuu auringonpaahteelta yhtä mielellään niin valkoinen kuin musta. Kouluhallitus käski poistaa kuvat ja vitsit.²¹

Vuonna 1971 Kouluhallitus veti takaisin hyväksymisen, jonka se oli antanut *Esko Laulajaisen* ja *Eino Tahvosen* laatimalle oppikirjalle *Maantietoa lukiolaisille*. Kirjassa esitetty “muodollinen tulkinta” siitä, että YYA-sopimus merkitsi Suomen poikkeamista täyden puolueettomuuden linjalta, “ei ollut sopusoinnussa maamme puolueettomuuspolitiikan kanssa.”²² *Taisto Simisalo* oli tehnyt asiasta eduskuntakyselyn.

Vuonna 1970 Ylioppilasteatterin näytelmä *Tapaus Suomi* leimasi

Veikko Huttusen kirjoittaman Suomen historian oppikirjan taantumukselliseksi.²³ Tasavallan presidentinkin kunnioitti Tapaus Suomen esitystä käynnillään.

Heti ajopuuteorian upottua kysyivät *Aarne Koskinen* (Skdl) ym. vuonna 1971 eduskunnassa, tiesikö hallitus, että

eräiden kouluissamme nyt käytettävien oppikirjojen sisältö historian alalla ei vastaa totuutta ja puolueettomuutta.²⁴

Kun olin kirjassani *Vuosisadat vierivät 2* kirjoittanut erääseen kuvatekstiin, että suomalaiset tunsivat Talvisodan jälkeen asemansa Neuvostoliiton painostuksen vuoksi eristyneeksi ja uhanalaiseksi, kouluhallitus vaati vuonna 1972 poistettaviksi sanat "Neuvostoliiton painostuksen vuoksi". Kouluhallitus pysyi kannassaan huolimatta muistiosta, jonka historianopetuksen ylitarkastaja oli laatinut kouluhallituksen istunnolle, ja jossa hän tutkijoiden ja itsensä Paasikiven selvää sanaa lainaten osoitti, että viittaus painostukseen vastasi historiallisia tosiasioita.

L. A. Puntilan julkaistuissa muistiinpanoissa mainitaan useaan otteeseen *Kustaa Loikkasen* 14.2.1972 Puntilalle lähettämä kirje. Kirjeessään Loikkanen varoitti todistamasta Neuvostoliittoa Talvisodan hyökkääjäksi. Puntila arveli Loikkasen esiintyneen tässä Urho Kekkonen asiamiehenä. Puntila mainitsee myös neuvotelleensa kirjeestä *Pentti Renvallin* kanssa ja toteaa, että "Renvall ei tuntunut halukkaalta julkiseen keskusteluun".²⁵

Huomio kiintyy siihen, että Loikkasen kirje ja kouluhallituksen em. sensuuritoimi sattuivat molemmat alkutalveen 1972. Puntilan mainitsema historiantutkijan haluttomuus julkiseen keskusteluun on myös merkillepantava asia.

Vuonna 1972 *Mirjam Tuominen* (Skdl) ym. kysyivät eduskunnassa,

tietääkö hallitus, että maamme kouluissa virallisen ulkopoliittikan kanssa ristiriidassa olevan opetusmateriaalin käyttö lisää Neuvostoliitolle ja muille Suomen kanssa ystävällisissä suh-

teissa oleville maille vihamielisen mielialan levittämistä oppitunneilla.

Kyselyssä luettiin kuin ilmiantoina konsanaan myös esimerkkejä siitä, mitä "sopimatonta" yksityiset opettajat olivat missäkin koulussa sanoneet.²⁶

Ajan kuvaan kuului myös Sosialistisen opiskelijaliiton laatima *Musta kirja* eli "todistusaineisto imperialismiin ja äärioikeiston vaikutuksesta Suomen korkeakouluopetuksessa".

Ylivoimaisesti suurimman ryhmän Mustan kirjan paljastuksista muodostavat esimerkit antikommunismista ja neuvostovastaisuudesta.²⁷

Tämä 125-sivuinen moniste oli painettu SKP:n Uudenmaan piirissä.

SNS-raportti

Kun ajan ideologisissa taisteluissa oli tapana käyttää Neuvostoliittoa lyömäaseena milloin se vain oli mahdollista, oppikirjojakin alettiin siis tutkia myös niistä mahdollisesti löytyvän neuvostovastaisuuden paljastamiseksi. Tällä alalla eniten kohua herätti *Suomi-Neuvostoliitto-Seuran oppikirjaraportti* vuonna 1972. Raportin mukaan Neuvostoliiton käsittely oli pahasti pielessä.

Historian opettajien lehti *Kleio* kertoi, että opettaja *Inkeri Aiolan* johtaman työryhmän raportissa ehdotettiin myös seminaarien ja neuvontatilaisuuksien järjestämistä opettajille, oppikirjojen tekijöille ja opetusalan viranomaisille yhteistyössä Opetusministeriön ja SNS:n kanssa, yhteisten tilaisuuksien järjestämistä kustantajien ja oppikirjojen kirjoittajien kanssa sekä kansainvälisten asiain toimikunnan perustamista kouluhallitukseen. Toimikunnan tehtäväksi olisi tullut myös Neuvostoliiton kuvan selventäminen oppikirjoissa.²⁸

Työryhmä ei halunnut antaa tutkimustensa tuloksia julkisuuteen. Valpas *Nya Pressen* kaivoi kuitenkin tiedot esiin jolloin kävi ilmi, että oli tutkittu seuraavat oppikirjat:

Kiuasmaa - Perälä: *Suomen historia 1-2*; Lehtonen: *Vuosisadat vierivät 2*; Lehtonen - Huttunen: *Menneet ajat meillä ja muualla*; Perälä - Kiuasmaa: *Keskikoulun oppikirja 1-3*; Ruutu: *Suomen historia*; Sarva - Niemi: *Historian oppikirja lukioluokkia varten 1-2*; Vehvilä - Castren: *Suomen historia lukioluokkia varten*; Häkli: *Maailma ennen ja nyt 1*; Heporauta - Hinkkanen: *Suomen kansan vaiheet muun maailman tapahtumien yhteydessä*; Juva - Merikoski - Salmela - Keskinen: *Isänmaan historia sekä muiden kansojen vaiheita*; Salola - Alanen - Lintunen: *Muinaisuudesta nykyaikaan*; Santamäki - Heikinheimo: *Auroin, miekoin, miettehin*; Auer - Merikoski: *Maantieto*; Eskola - Renkonen: *Lukion maantieto*; Laulajainen - Tahvonen: *Maantietoa lukiolaisille*; Myrsky - Ulvinen: *Ulkomaat*; Mäkelä: *Eurooppa*; Tapanan - Saviranta: *Värikäs maailma*.²⁹

Yleensä Neuvostoliitolle on omistettu suhteellisesti liian vähän tilaa. -- Neuvostoliiton saavutuksista esitetyt tiedot on usein esitetty vähemmän mielenkiintoisesti tai huomaamattomammin kuin esim. USA:n. -- Edelleen voisi mainita "sortokausi"-nimitykset. "Sortokaudethan" olivat Venäjän kannalta yhdenmukaistamisaikaa, jonka tarkoituksena oli lujan valtion luominen, ei Suomen sortaminen.³⁰

Raportin huvittavaan puoleen kuului, että sen laatijoilta oli näköjään jäänyt huomaamatta, mitä Lenin oli Iskrassaan 20.11. 1901 kirjoittanut helmikuun manifestista ja muista tsaarin toimista Suomen suunnalla:

Ne ovat valapaton ja tsaarihallitukseksi nimitetyn bashi-bozukiroikan harjoittamaa väkivaltaa. Kahden ja puolen miljoonan suomalaisen ei tietenkään ole ajattelemistakaan kapinaa, mutta kaikkien meidän, venäläisten kansalaisten, on ajateltava sitä häpeää, mikä päällemme lankeaa. Me olemme yhä siinä määrin orjia, että meitä käytetään muiden heimojen or-

juuttamiseen. Me siedämme yhä maassamme sellaista hallitusta, joka ei ainoastaan tukahduta pyövelin julmuudella jokaista Venäjällä ilmenevää vapauspyrkimystä, vaan sitä paitsi käyttää venäläistä sotaväkeä käydäkseen väkivaltaisesti toistenkin vapauden kimppuun!³¹

Raporttia sävytti ajatus, että oppikirjoista löydetyt todelliset tai väitetyt "virheet" johtuivat tekijöiden kielteisestä asenteesta, jolloin Neuvostoliitosta muodostui

esimerkki pelottavasta ennakkotapauksesta "ihmiskunnan vapauden tuhoamisen tiellä", kuva rautaisesta järjestelmästä, jonka kouriin joutuvan ihmisen yksilöllisyys ja onni tuhoutuivat.³²

Kun asioita tarkastellaan nykyisen tietämyksen valossa havaitaan, että jos sellainen kuva syntyi, se oli vähintäinkin kohtuullisen osuva.

Suuri hiljaisuus

Vaikka edellä onkin ollut mahdollista esittää vain pieni valikoima esimerkkejä, niistä käynee ilmi, että "edistyksellinen" rumputuli oli kiihkeää. Asianosaisena oppikirjantekijänä tarkkailin tietysti julkista sanaa löytääkseni myös puolustavia puheenvuoroja. En löytänyt ainoatakaan.

Opettajajärjestöt olivat hiljaa, poliitikot olivat hiljaa ja myös historian tutkijat olivat hiljaa. Säätytalolla vasta vuotta myöhemmin eli 9.2.1973 järjestettyä keskustelutilaisuuttakin leimasi yleinen varovaisuus, kuten historianopettajien lehden kokousselostuksesta yhä näkyy.³³ Hiljaa oli myös kouluhallitus, joka kuitenkin oli moitteen alaiset oppikirjat hyväksyneet.

Oppikirjojen tekijöitä moititaan virheistä ja vanhojen tietojen kasaamisesta oppikirjoihin. Oppikirjat tarkastaa ja hyväksyy

kouluhallitus asiantuntijoineen, mutta se ei puolusta kirjantekijöitä, vaikka sitä itse asiassa moititaan huolimattomasta vi-
ranhoidosta,

kirjoitti Helsingin Sanomat.³⁴

Olisi väärin syyttää vain vasemmistoa oppikirjantekijöiden painostamisesta. Yksi piru kuin perkelekin, sanoo sananlasku. Yksilötasolla on tietysti aina eroja, mutta yleisesti ottaen kommunistit, demarit sekä kepulaiset olivat julkisuuden oppikirjakiistoissa ainakin minun kokemusteni mukaan juuri kuin yksi ja sama, ja liberaalit keikkuivat häntänä perässä. Kokoomuslaisetkin siirtyivät noin niinkuin henkisesti mieluummin toiselle puolen katua, jos vastakkain satuttiin.

SNS:n puolelta minulle oli suositeltu Otavan julkaisemaa aakkosellista Neuvostoliitto- hakuteosta, joka kuulemma oli luotettava tietolähde. Se oli mielenkiintoinen teos ja siinä sanottiin niinkin, että Lenin ja bolshevikit halusivat vallankumousta valmistellessaan käyttää hyväkseen porvariston "liberaalisuudesta johtuvaa horjuvuutta".³⁵ Sillä tavallahan Leninin suomalaiset seuraajat juuri silloinkin porvaristoa käsitelivät.

Tällaisissa tilanteissa on hyvin suuri merkitys sillä, että edes joku uskaltaa rikkoa tabun. Olisipa silloin astunut esiin ja mielipidejohtajaksi edes yksi suorapuheinen kenraali, journalisti tai vaikkapa vain teollisuusneuvoskin, niin tunnelma olisi saattanut muuttua, mutta sellaisia alkoi tulla näkösalille vasta hyvän aikaa sen jälkeen, kun keskitys oli mennyt ohitse. Silloin, 1970-luvulla, nämä kauniit ja rohkeat olivat kai siellä, missä useimmat muutkin, nimittäin rähmälään maassa.

Kaiken kaikkiaan tämä suuri hiljaisuus pani aprikoimaan, oliko ehkä todellakin niin, että oppikirjojen suunnanmuutosta toivottiin laajemmaltikin? Jos niin oli, niin miten oppikirjantekijän piti menetellä? Pitikö lyödä hanskat tiskiin vai kirjoittaa sellaiset kirjat, kuin mitä käyttäjät toivoivat? Olisihan kentän toki voinut jättää vapaaksi uusille voimille, sillä innokkaita vaikkei ehkä kovin ammattitaitoisia tarjokkaita olisi varmasti löytynyt vaikkapa radikaalien opiskelija- ja koululaisjärjestöjen piiristä. Omalta osaltani tulin siihen tulokseen,

että koettaisin pitää asemat. Päätin ottaa toivomukset huomioon kohtuullisessa määrin ja muuttamatta silti omaa poliittista kantaani. Eiväthän nuo idänsuhteitaan vaalivat teollisuusneuvoksetkaan näytäneet saavan sielulleen vahinkoa...

Kunnon oppikirjantekijä Shvejk

Peruskoulun historia-sarjassa oli lähinnä tulossa kolmas osa, johon opetussuunnitelman mukaan sisältyisivät mm. teollistuminen, kapitalismi, imperialismi, Karl Marx, sosialismin synty, Pariisin kommuuni, ensimmäinen maailmansota, Venäjän vallankumous ja Neuvostoliiton synty. Päätin käsitellä näitä asioita entistä laajemmin vaikka ihmettelinkin, missä määrin peruskoululaiset jaksaisivat niistä kiinnostua. Päätin myös käyttää niiden yhteydessä tietynlaista ilmaisutapaa, kun kerran itse valtion oppikirjaneuvottelukunnan puheenjohtaja näytti sellaista toivovan.

Ihmettelin tosin taas itsekseni, eikö vaadittu ilmaisutapa tehnyt asioita liian vaikeiksi. Olihan ihan eri juttu sanoa esim. että "siirtomaavallan aikakaudella Euroopan valtiot rakensivat siirtomaihinsa rautateitä ja tehtaita" kuin että "kapitalismin viimeiselle vaiheelle eli imperialismille oli ominaista pääomien vienti". Jälkimmäinen tapa oli kuulema oikea ja täsmällinen. Minusta se oli konstailua mutta tuumin, että jos sellaista nyt välttämättä haluttiin, niin mikäpä siinä. Tyyliilajin omaksuminen ei ollut konsti eikä mikään ja toi itse asiassa mieleen muusikkojen tavan soittaa erilaisia sävellyksiä Beethovenin taikka Bachin taikka Mozartin ja kenenkä vielä mukaan.

Vasemmisto oli jatkuvasti metelöinyt siitä, että oppikirjat "vaikeivat" milloin mistäkin, kuten vaikkapa siitä, että ensimmäisen orjalaiivan nimi oli - kuulema - ollut Jeesus.³⁶

Se kuva, jonka oppikirjat meille yhteiskunnasta antavat, on mielivaltaisesti rajattu. Yhteiskunnan kannalta olennaisista asioista, kuten työn ja pääoman välisistä suhteista, kolmannen maailman alikehityksen tai saastetilanteen syistä, joista on olemassa jyrkästi erilaisia käsityksiä, oppikirjoissa vaietaan.³⁷

Kun huomioni oli kiinnitetty tähän vaikenemiseen havaitsin, että en ollut kertonut siitäkään, miten Saksan sosiaalidemokraatit unohtivat työväenluokan yhtenäisyyden vuonna 1914 ja äänestivät valtiopäivillä sotamäärärahojen puolesta, ja miten puolueen puheenjohtaja vaakuutti, ettei sodan mahdollisesti syttyessä järjestettäisi lakkoja. Täydensinkin työväenliikkeen historian osuutta lisäämällä maininnan näistä asioista.

Dokumentoin tiedon kuvalla Saksan sosiaalidemokraattien päälehden *Vorwärtsin* etusivusta 4.8. 1914. Sijoitin tämän täydennyksen lukuun, jossa kerrottiin mm., miten Venäjän duuman bolshevikit kieltäytyivät äänestämästä tsaarin vaatimien sotamäärärahojen puolesta.³⁸

Menetelmä oli suunnilleen sama kuin Mantere-Sarvan *Yleisen historian oppikirjan* kertomuksessa Ranskan encyklopedisteista, jotka kirjoittivat

vallan oikeauskoiseen henkeen ne kirjoitukset, jotka enimmin pistivät painotarkastajien silmään, ja sijoittivat omat ajatuksensa kohtiin, joissa niitä ei osattu odottaa.³⁹

Hyödynsin myös *Stefan Zweigin* oivallusta, jonka mukaan "kiellettyjä" asioita koskevaa tietoa voi levittää, kunhan on esittävinään niitä koskevaa kritiikkiä.⁴⁰ Tätä menetelmää käyttäen saatoin selostaa jopa Etelä-Afrikan tilanteen historiallista taustaa,⁴¹ johon kajoaminen olisi muuten arvattavasti nostattanut "edistyksellisten" rai-von. Toinen hyvä esimerkki on kysymys isänmaallisuudesta. Isänmaallisuuden merkitystä sopi vallan hyvin korostaa vaikkapa sijoittamalla oheislukemistoon katkelmia *Alexander Bekin* teoksesta *Vokolamskin valtatie*, johon sivumennen sanoen olin tutustunut reservinupseerikoulussa Santahaminassa vuonna 1953.⁴²

Jotkut kyselivät aluksi, olinko muuttanut poliittista kantaani. Kyse-lyt loppuivat kyllä pian, sillä en mitenkään salaillut omaa taantumuk-sellisuuttani, joka näkyi esimerkiksi toiminnassani television ohjel-manueuvoston jäsenenä vuosina 1971–76. Niinpä ääriivasemmiston hyökkäilyt aikaisempaa Vuosisadat vierivät-sarjaa vastaan jatkuivat,

eikä kansanrintaman puolelta juuri kuullut tunnustuksen sanoja uudentyylisestä Peruskoulun historiastakaan.⁴³

Taisipa joku valittaa, että en suhtautunut riittävän vakavasti tehtävääni oppikirjantekijänä.⁴⁴ Lähimmäs totuutta kuitenkin osutaan jos sanotaan, että suhtauduin siihen kunnan sotamies Shvejkin tavoin. Mielestäni "edistykselliset" olivat näet jo tehneet koko asian naurettavaksi sanoessaan, että kun indoktrinaatio oli tosi kieroä, sitä ei voinut edes havaita.

Oppikirjantekijät järjestäytyvät

Noiden tekeillä olleiden tekstien ilmestyminen oli kuitenkin vielä vuoden päässä tulevaisuudessa. Kun Shvejkin tavoin sotiminen oli kovin yksinäistä ja kun tukea ei tuntunut tulevan mistään, oli ryhdyttävä itse järjestämään puolustusta.

Antti Lappalainen, Oiva Louhisola ja minä pidimme 23.1. 1972 neuvottelun, jossa päätimme ryhtyä perustamaan oppikirjantekijöiden yhdistystä. Sanoohan työväenlaulukin, että "tovereissamme meillä on voima". Perustava kokous päätettiin pitää Louhisolan luona viikkoa myöhemmin eli 30.1. Päivämäärät ovat tässä tärkeitä, sillä 29.1. oli lehdissä uutinen siitä, että WSOY oli antanut potkut Hannu Tarmiolle. Levisi huhu, että oppikirjantekijöiden yhdistys olikin perustettu vain jonkinlaiseksi Tarmion tukiryhmäksi, mutta näin asia ei toki ollut. Tapaus tosin pani vakavasti ajattelemaan, että valtion oppikirjakustantamo voisi sittenkin olla paikallaan, mutta se on eri asia, sillä yhdistys oli pantu alulle jo ennen "Tarmion jutun" alkua. Yhdistys siis perustettiin 30.1.1972 ja rekisteröimisen jälkeen se oli nimeltään *Oppikirjantekijät r.y.*, lyhyesti OKT.

Ajan kuvaan sopii hyvin, että esitettiin epäilyksiä uuden yhdistyksen "porvarillisuudesta".

Aiemmin vasemmistolainen oppikirjantekijä oli harvinaisuus. Tekijäpiirin laajetessa on mukaan nyt tullut muitakin kuin porvareita, mutta valtasuhde on selvästi tappiollinen vasem-

mistolaiselle ajattelulle. Tämän voi helposti todeta esimerkiksi tutkimalla Oppikirjantekijät ry:n jäsenluetteloa. Se voisi aivan hyvin olla jonkin kansallisseuran jäsenluettelo.⁴⁵

“Edistykselliset” oppikirjantekijät – joita niitäkin siis oli – pysytelivät aluksi yhdistyksestä erossa. Vierastaminen näyttää loppuneen samoihin aikoihin kuin yhdistys sai kopiointikorvauksia jakaakseen, sillä yhdistyksen jäsenmäärä alkoi silloin nopeasti paisua. Ensimmäisen toimintavuoden jäsenmäärä oli runsaat kahdeksankymmentä. Sitten alettiin puhua kopiointikorvauksista, ja vuonna 1979 jäsenmäärä kasvoi 146:een. Kun kopiointikorvauksia koskeva sopimus solmittiin 1980, niin katso! Vuonna 1981 jäsenmäärä oli jo 310.⁴⁶

Oppikirjantekijät tavoittelevat aloitetta

SNS siis jätti raporttinsa opetusministeriölle huhtikuussa 1972. Syyskuussa 1972 Oppikirjantekijät r.y. puolestaan ryhtyi tavoittelemaan aloitetta ja jätti opetusministeriölle kirjelmän oppikirjantekijöiden kansainvälisistä suhteista. Yhdistys kiinnitti huomiota siihen, että käytännöllisten syiden vuoksi saattoi olla vaikeaa hankkia havaintoja lähdemateriaalia vieraisiin kulttuuripiireihin kuuluvista maista sekä maista, joissa oli erilainen yhteiskuntajärjestelmä. Suorat kosketukset eri maiden oppikirjantekijöiden kesken olivat sen vuoksi sekä hyödyllisiä että välttämättömiä. Niinpä yhdistys ehdotti, että opetusministeriö ryhtyisi kiireellisesti edistämään erityisesti Suomen ja sosialististen maiden kuten Neuvostoliiton ja Kiinan Kansantasavallan oppikirjantekijöiden yhteydenpitoa:

Olisi lähetettävä oppikirjantekijöiden delegaatioita Neuvostoliittoon ja Kiinan Kansan tasavaltaan, koska tämä lienee nopein tapa yhteyksien avaamiseksi, informaatiovaihdon aikaansaamiseksi ja myös kestävien ja rikastuttavien ystävyys-suhteiden solmimiseksi.

Olisi kiireimmiten ryhdyttävä toimenpiteisiin kansainvälisten seminaarien järjestämiseksi oppimismateriaalin laatijoille.

Seminaareissa tulisi keskustella siitä, mitä kokemuksia eri maissa on saatu oppimismateriaalin laatijoiden koulutuksessa, oppimismateriaalin suunnittelussa ja tuottamisessa sekä oppimismateriaalin tutkimuksessa.⁴⁷

Suomi-Kiina-Seura mainitsi oppikirjantekijöiden aloitteen Kiina sanoin ja kuvin- lehdessään ja tarjoutui "voimavarojensa mukaan" auttamaan oppikirjantekijöitä, opettajia ja kouluja "asiallisen Kiina-tietouden" jakamisessa. Oli miellyttävää lukea, miten oppikirjojen virheitä ja puutteita kommentoitiin vaihteeksi ymmärtäen:

Kiina on kaukainen, vieraaseen kulttuuripiiriin kuuluva maa, jossa yhteiskuntajärjestelmä on toinen kuin Suomessa. Vasta 1970-luvulla Kiinan asiallinen kuvaaminen on alkanut levitä länsimaaisissa tiedotusvälineissä. Oppikirjojen puutteet ja virheet selittynevät tältä pohjalta.⁴⁸

Se, että Suomen ja Kiinan välisiä oppikirjaseminaareja ei kuitenkaan järjestetty johtunee osittain maiden pitkästä välimatkasta ja myös siitä, että 1970-luvun oloissa tuskin kukaan pyrkivä ja Neuvostoliiton suhteitaan vaaliva poliitikko tai kouluhallintovirkamies olisi uskaltanut ryhtyä sellaista yhteistyötä ajamaan.

Yhdistys kävi myös keskustelemassa SN-seuran kanssa. Sanoin silloin, että vaikka seura puhui koko ajan ystävydestä ja yhteistyöstä, raportti oli antanut seurasta kovin aggressiivisen kuvan. Jos olisi haluttu vain korjata puutteita tai virheitä, olisi kai ollut parempi ottaa yhteyttä suoraan tekijöihin ja tarjota rakentavaa yhteistyötä. Sen sijaan, että esim. moitittiin Neuvostoliiton historiaan liittyvän kuvamateriaalin puutetta, olisi voitu kysyä syytä puutteeseen. Silloin olisi kuultu, että tekijöillä oli ollut vaikeuksia kunnollisen kuvamateriaalin hankinnassa ja olisi voitu auttaa puutteen poistamisessa. Julkisen metelin olisi voinut nostaa sitten, jos tekijät eivät olisi ottaneet vastaan ystävällistä kädenojennusta.

Raporttiasiassaan seura tosin oli menetellyt suomalaisen maantavan mukaan. Yli kaksi vuosikymmentä kestäneenä oppikirjantekijäkautenani havaitsin, että tyytymättömät eivät juuri koskaan ottaneet

yhteyttä suoraan tekijöihin. Mieluummin lähetettiin kirjelmiä kustantajalle, kouluhallitukselle tai opetusministeriölle tai kyseltiin eduskunnassa – ilmeisesti aina sen mukaan, kuinka julkisuudenkipeitä oltiin. Ehkä tällaisessa tulee esiin jotakin kalevalaista. On hauskem-paa ampua sivusta kuin tavata vastapuoli silmästä silmään.

Suomalais-neuvostoliittolaiset oppi- materiaaliseminaarit alkavat

Kaikki nämä keskustelut ja aloitteet johtivat nopeasti siihen, että suomalaisten ja neuvostoliittolaisten yhteisten oppikirjatapaamisten asia alkoi edetä. Suomalainen valtuuskunta matkusti Moskovaan 25.2.1973. Valtuuskunnan johtajana oli kouluhallituksen pääjohtaja *Erkki Aho* ja jäsenenä kansakoulunopettaja *Inkeri Airola* (SNS), maisteri *Erkki Heikkinen* (SNS), maisteri *Tuomo Häyhä* (KHS), maisteri *Kai R. Lehtonen* (OKT), ylitarkastaja *Jaakko Linnankivi* (KHS), fil.lis. *Oiva Louhisola* (OKT), lääninkouluneuvos *Pentti Merenkylä*, pääsihteeri *Christina Porkkala* (SNS) ja rehtori *Martti Ruohonen* (SNS). Sanomalehdet välittivät STT:n uutisen, jonka mukaan viikon pituisen vierailun tarkoituksena oli solmia yhteyksiä ja keskustella Neuvostoliiton kuvasta ja naapurimaamme käsittelystä suomalaisissa oppikirjoissa sekä Suomen kuvasta neuvostoliittolaisissa oppikirjoissa.⁴⁹

Moskovassa valtuuskunnan toivotti tervetulleeksi Neuvostoliitto-Suomi-Seuran ja Neuvostoliiton Pedagogisten tieteiden Akatemian presidentti *A. I. Markushevitch*, joka puheessaan sanoi, että neuvostoliittolaisissa oppikirjoissa saattoi olla Suomen kohdalla puutteita ja virheitäkin. Hän vakuutti kuitenkin, etteivät nämä puutteet ja virheet missään tapauksessa olleet tahallisia. Pääjohtaja Ahon oli tietenkin todettava sama suomalaisten oppikirjojen osalta. Muita valtuuskunnan neuvottelupöydässä tapaamia henkilöitä olivat Neuvostoliiton opetusministeriön koulujen päähallinnon varapäällikkö *J. J. Ivanov*, Neuvostoliiton valtuuskunnan johtaja, Pedagogisten tieteiden akate-

mian kirjeenvaihtajajäsen *A. T. Kinkulkin*, Prosvestshenija-kustannusliikkeen johtaja *D. D. Zujev*, historian oppikirjain tekijä *F. P. Korovkin* sekä maantieteilijät *A. V. Darinski* ja *N. A. Maksimov*. Seminaarin päätulkkina oli *Rudolf Sykiäinen*, jolta simultaanitulkkaus sujui ilman teknisiä laitteitakin.

“...olemme täällä lukeneet kirjanne...”

Luulen, että valtuuskunnan matkaan suhtauduttiin Suomessa monenlaisin odotuksin. Itse lähdin Moskovaan kiinnostuneena ammatillisista asioista. Vuoden 1957 jälkeen minulle oli kertynyt koko joukko kokemusta kansainvälisestä oppikirjayhteistyöstä, joten tunsin liikkuvani periaatteessa tutuissa kuvioissa. Olin tutustunut eräiden Neuvostoliitossa käytettyjen oppikirjojen Itä-Karjalassa julkaistuihin suomennoksiin ja ajattelin, että olisi varmasti kiintoisaa tavata niiden tekijöitä. Kun uskoin, että omat tuotteeni kyllä kestäisivät rehellisen tarkastelun, olipa niistä Suomessa sanottu mitä tahansa, olin myös päättänyt kysyä naapureilta suoraan, mitä he olivat mieltä.

En kuitenkaan ennättänyt kysyä mitään, kun ensimmäisenä aamuna teetä juotaessa *A. T. Kinkulkin* tuli tulkin kanssa luokseni ja ilmoitti siinä kaikkien kuullen, että he olivat lukeneet kirjani. Jos tunnelma tässä vaiheessa mahdollisesti tihentyi, se laukesi saman tien hänen lisätessään ystävällisesti hymyillen, että niistä oli pidetty ja että niistä olisi paljon pedagogista opittavaa heilläkin.

Tämä lyhyt puheenvuoro oli oikeastaan kuvaava koko seminaarin ja myös seuraavien seminaarien keskusteluille. SNS:n oppikirjareporttia ei otettu käsittelyyn lainkaan, vaikka eräs Suomen valtuuskunnan virkamiesjäsen sen esille ottoa kahdesti nimenomaan tiedusteli. Sen sijaan puhuttiin paljon kummankin maan koulujärjestelmästään ja oppikirjojen tuotantotavoista. Mitään ideologisia kiistoja ei nousut esiin. Mielenkiintoinen keskustelutoveri oli varsinkin Fjodor Petrovitsh Korovkin, oppikirjantekijäveteraani, jonka historiankirja oli aikoinaan voittanut valtakunnallisen oppikirjakilpailun. Kirjaa käytettiin käännöksinä kautta laajan neuvostomaan ja kuulin kerrotta-

van, että yhden painoksen paperia varten oli kaadettava kuusitoista hehtaaria metsää. En pysty sanomaan, oliko kertomus totta vai tarua.

Neuvostoliiton neliväriset oppikirjat

Vierailimme myös Prosvestsheniija (eli Valistus) -nimisessä kustantamossa, joka tuotti oppikirjoja yleissivistäviä kouluja varten. Kouluhallituksen virkamiehet arvelivat, että Louhisola ja minä voisimme jäädä tältä käynniltä pois, ja että vierailu valtiolliseen kustantamoon kuului pikemminkin valtion virkamiesten hoidettaviin asioihin. Olimme kuitenkin lujina ja pääsimme mukaan. Se olikin hyvä asia. Kustantamon käytävillä näin suuria pinoja nelivärisiä oppikirjoja ja kun Suomessa parhaillaan kiivailtiin innokkaasti mahdollisimman yksinkertaisen painoasun puolesta, kysyin, mitä nämä nelivärikirjat olivat.

Kustantamon johtaja D. D. Zujev vastasi, että Neuvostoliitossa oltiin parhaillaan siirtymässä kautta linjan nelivärisyyteen ja laakapainotekniikkaan oppikirjojen painatuksessa. Nelivärisyys oli Zujevin mukaan tärkeää sekä pedagogisesti että sosiaalisesti. Syrjäseuduilla, jossa lasten virikeaineisto oli niukkaa, oli oppikirjan asema tavallistakin tärkeämpi, ja siksi kirjan tuli olla värikäs. Olin hänen kanssaan täsmälleen samaa mieltä asiasta, mutta en tiedä, paljonko valtuuskunnan pääosa tästä tiedosta ilahtui. Kuulimme myös, että Neuvostoliitossa oli järjestetty 1960-luvun alussa suuri kilpailu uusien oppikirjojen laatimiseksi. Käsikirjoituksia oli saapunut satoja, ja opettajien kirjoittamat kirjat olivat murtautuneet esiin.

Neuvotteluissa tutustuttiin myös kummassakin maassa noudatettaviin historian ja maantiedon opetussuunnitelmiin. Neuvostoliittolaiset huomauttivat, että suomalaisissa opetussuunnitelmissa ei kiinnitetty paljoakaan huomiota Venäjän kulttuurihistoriaan, joka oli jäänyt lukuisten tsaarien ja valtiollisen historian jalkoihin. Neuvostoliittolaiset toivoivat, että suomalaisissa opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa olisi varattu tilaa myös Leninin elämänvaiheiden käsittelylle. Muinaisen Venäjän historian osalta he toivoivat, että pohjana ei

pidettäisi tarinaa, jonka mukaan viikingit perustivat Venäjän valtakunnan. Neuvostoliiton alkuaikojen historiassa he pitivät tärkeänä sitä, että käsiteltäisiin teollistumista, maatalouden suurtuotannon aloittamista, kansallisuuskysymysten ratkaisua ja sosialistisen valtion perustamista.

Sortokaudet todettiin sortokausiksi

Vallan ilahduttavaa oli kuulla heidän sanovan, että tsaarinvalta oli sortaja niin Suomen kuin Venäjän kansankin kannalta. Nikolai II:a nimitettiin surkeimmaksi luvuksi tsaarien ja Suomen suhteissa. Samalla huomautettiin, että Venäjän kansan ja tsaarinvallan välillä tuli nähdä ero. Tämä asiahan oli sanottu erinomaisen selvästi myös Leninin Suomea koskevien kirjoitusten kokoelmassa, johon olen jo edellä viitannut ja joka kuului naapureilta saamaani materiaaliin. Suomeen palattuani toin tämän näkökulman esille seminaarista kertonaisissa kirjoituksissani ja havaitsin, mikä mahti oli Leninin selvällä sanalla: vuhottajien sortokausikiivailu lopahti siihen. Tässä seminaari tuotti mielestäni vallan myönteistä tulosta, vaikka se ehkä olikin kiusallinen yllätys suomalaisille raportintekijöille.

Ystävyys, yhteistyö ja avunanto

Kun naapurit kysyivät, mitä konkreettista he voisivat tehdä suomalaisia tekijöitä auttaakseen, sanoin, että Suomessa oli vaikeata löytää venäläisten historiamaalareiden töiden värikopioita, jotka olisivat riittävän hyviä käytettäväksi paino-originaaleina. Kun he kysyivät, millaisia aiheita tarkoitin, annoin heille jo etukäteen laatimani listan. Se veti heidät miettiväisiksi, mutta pari päivää myöhemmin he ojensivat minulle pinon erinomaisia värijäljennöksiä kuuluisimpien historiamaalareidensa töistä.

En malttanut olla vinoilematta pääsihteerin Porkkalalle siitä, että tässä nyt nähtiin esimerkki todella konkreettisesta ja rakentavasta yhteistyöstä, jota myös SNS olisi voinut harjoittaa.

Kotiin palattuani kerroin kuvista selostuksissa, joita seminaarista kirjoitin.⁵⁰ Käytin kuvia seuraavissa kirjoissani ja niihin liittyneissä kuultokuvasarjoissa,⁵¹ ja nykyään kokoelma on WSOY:n hallussa. Uudempaa kertovaa taidekuvitusta löytyi kirjakaupoista, joihin minut opastettiin ostoksille. Moitteita aiheuttanut kuvaongelma saatiin siten ratkaistua ja pääsin lisäämään Venäjän kulttuurihistoriankin osuutta näiden taidekuvien avulla, vaikka muistanette, mitä edellä olen kertonut vauhottajien suhtautumisesta kuviin yleensä.

Oppikirjantekijänä olin tottunut hankkimaan havaintomateriaalia esim. YK:lta ja sen erityisjärjestöiltä tai etsimään sitä eri maiden tiedotustoimistojen kokoelmista. Siksi ihmettelin, että seminaarit kirjoittivat tällaisenkin kannanoton:

Tuskin voidaan pitää oikeana, että vieraan valtion virallisia elimiä pyritään saamaan lähettämään materiaalia yksityisten tekijöiden käyttöön.⁵²

Kun Venäjän 1800-luvun historiaa, vallankumousta ja Neuvostoliiton syntyä koskeva, tulossa olleen *Peruskoulun historia 3:n* käsi-kirjoitus oli mukana, tiedustelin, halusivatko naapurit kommentoida sitä. Sainkin pitkän rivin kommentteja ja havaitsin, että niistä ei riitä tullut. Jos he pyysivät laajentamaan kuvausta niin, että kerrottaisiin myös muista ennen vallankumousta vaikuttaneista puolueista, niin sehän kyllä sopi. Jos Lenin oli sanonut jostakin aatteellisesta yksityiskohdasta näin eikä noin, ei ero suomalaisittain ajatellen merkinnyt sitä eikä tätä. Ja jos Leninin elämänvaiheistakin piti kertoa aikaisempaa enemmän, minulla ei ollut mitään sitä vastaan. Kuuluisien miesten elämäkertoja oli kouluissa opiskeltu ennenkin.

Sitä paitsi Leninin Suomen-ystävyyden korostamisella oli silloisissa oloissa selvästikin omat perusteensa, vaikka siihen liittyi sama riski, kuin yleensäkin kenen tahansa profetan nimeen vannomiseen. Jonakin päivänä näet profetta kuin profetta voidaan todeta vääräk-

si profeetaksi, ja mikä on hänen nimeensä vannottu, muuttuu silloin vääräksi sekin.

Eräässä puheenvuorossaan Kinkulkin kommentoi aika kärkevästi sitä, että Peruskoulun historian ensimmäisen osan ensimmäisellä aukealla oli historian moni-ilmeisyyttä havainnollistavien kuvien joukossa myös kuva tasatahdissa marssivista Hitleristä ja Mussolinista.⁵³ Sellaisten roistojen kuvia ei olisi pitänyt panna ainakaan heti alkuun, arveli Kinkulkin. Ehkä hän oli oikeassa.

Jälkeenpäin asioita tarkastellessa tulee ajatelleeksi, että sekä näissä kahdenvälisissä että kotimaisissa keskusteluissa puhuttiin oikeastaan aika paljon juuri kuvista. Ehkäpä on niin, että jokainen antaa kuville erilaisia piilomerkityksiä vielä helpommin kuin tekstin sanonnoille.

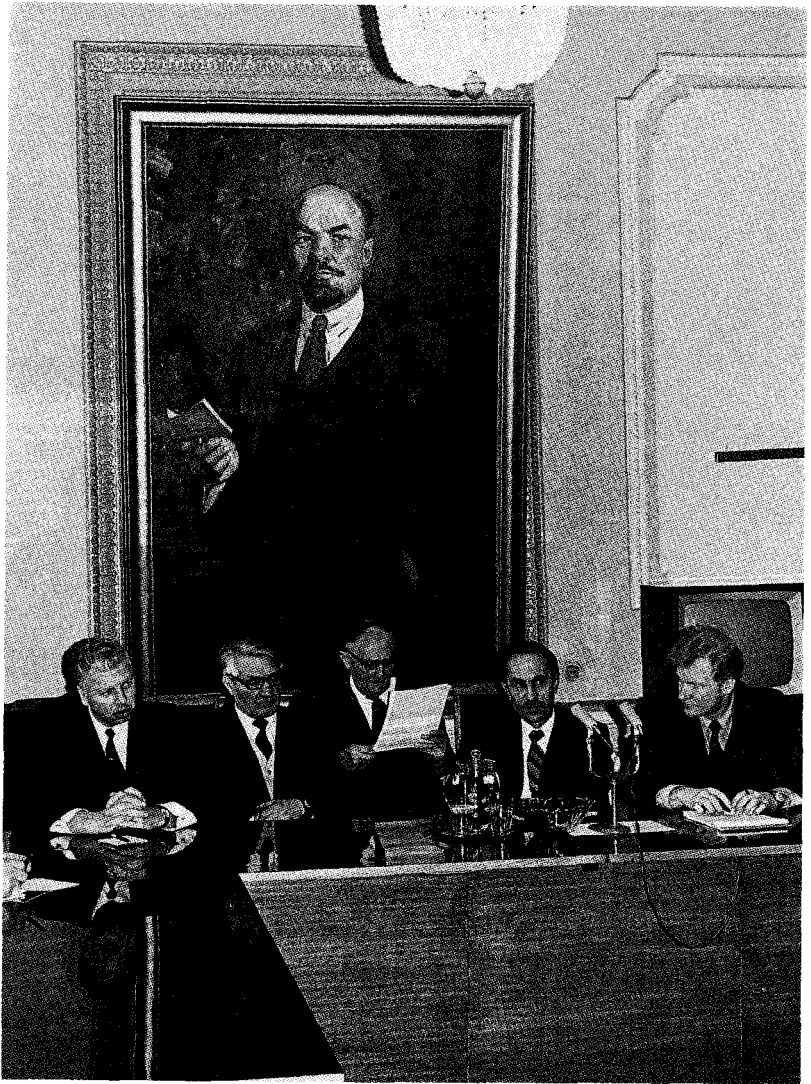
Mitään utujukseksi taikka painostukseksi katsottavia huomautuksia en kuullut. Myöhemmin, kun *Peruskoulun historia 3* alkoi jo tulla valmiiksi, tiedustelin Kinkulkinilta, saisinko kirjan esipuheessa kiittää häntä kommentaista. Hän antoi luvan.

Muistio allekirjoitetaan

Seminaarin päätteeksi Erkki Aho ja A. T. Kinkulkin allekirjoittivat 2.3.1973 muistion, jossa paljon muun ohessa sanottiin näin:

Osapuolet ovat katsoneet välttämättömäksi sopia keskenään niistä oppikirjoihin otettavista teksteistä ja kuvista, jotka koskevat neuvostoliittolaisissa oppikirjoissa Suomen historiaa, fyysisen maantiedon, taloustiedon ja talousmaantiedon kuvausta sekä suomalaisissa oppikirjoissa vastaavasti Neuvostoliiton historian, fyysisen maantiedon, taloustiedon ja talousmaantiedon kuvausta.⁵⁴

Sain muistion tekstin nähdäkseni juuri allekirjoituksen edellä ja kiinnitin Erkki Ahon ja Pentti Merenkylän huomiota edellä lainattuun kohtaan. He eivät pitäneet kohtaa pahana. Sanoin, että asiahan ei varsinaisesti minulle kuulunut, minun nimeäni kun ei muistion alle



Ensimmäisen seminaarin loppumuistion allekirjoittajilla oli mahtava tausta. Kuvassa vasemmalta J. J. Ivanov, A. V. Darinski, F. P. Korovkin, A. T. Kinkulkin ja Erkki Aho. Valokuva: Kai R. Lehtonen.

tarvittu. Muistio allekirjoitettiin sellaisenaan. Myöhemmin tätä tekstinkohtaa kyllä Suomessa syynäiltiin ja jollakin tasolla ryhdyttiin joihinkin toimenpiteisiin, niin että muistion kategorinen sanonta sai unohtua.

En tiedä, millä tasolla ja millaisin toimin tämä saatiin aikaan. Olen vain merkinnyt muistiin, että kouluhallituksessa 22.10. 1973 pidettiin suomalaisen oppikirjavaltuuskunnan kokous, jossa kyselin muistion sitovuudestakin ja kuulin, että sopimus oli "yleispiirteinen" ja että suomalaisia oppikirjoja ei siis välttämättä tarvinnut lähettää neuvostoliittolaisten tarkastettaviksi.⁵⁵

Samoin ei heidänkään tarvinnut lähettää tekstejään suomalaisten tarkastettaviksi.

Kouluhallituksen pääjohtaja Erkki Aho kirjoitti opetusministeriön kansainvälisten asiain osaston *Vuorovaikutus*-lehdessä neuvotteluita näin:

Haluamatta millään lailla yliarvioida käytyjen neuvottelujen merkitystä, pidän niitä erittäin tärkeinä ja tuloksiltaan onnistuneina. Ne käytiin ystävällisessä hengessä ja ne olivat luonteeltaan avoimia. Kuten muistiossakin todetaan, ne ovat ensimmäinen askel yhteistyön aikaansaamisessa historian ja maantiedon opetukseen liittyvissä kysymyksissä sekä askel, joka on omiaan kasvattamaan Suomen sekä Neuvostoliiton nousevaa polvea kansojen välisessä ystävyuden ja hyvän naapurisovun hengessä.⁵⁶

Seminaarit jatkuvat

Moskovan muistioon sisältyi myös naapureille kutsu saapua seminaarinpitoon Suomeen. Seminaareista muodostuikin sitten jokavuotinen perinne vuoroin vieraisa-malliin. Moskovassa 1973 pidetyn seminaarin jälkeen olin mukana Helsingissä 1973, Leningradissa 1974 ja Helsingissä 1975. Minun osaltani yhteistyö katkesi siihen, koska siirryin 1976 työhön Englantiin. Palattuani taas takaisin kuulin, että



Historian oppikirjoillaan suuren oppikirjakilpailun voittanut Fjodor Petrovitsh Korovkin Helsingin seminaarissa 1973. Huomaa Suomessa paljon keskustelua nostattanut Hildur Hultin maalaus Peruskoulun historia 3:n kannessa. Valokuva: Kai R. Lehtonen.

seminaareja oli alettu kehittää enemmänkin virkamiestapaamisiksi, ehkä siksi, että tieto on valtaa. Neuvostoliiton sisäisten myllerrysten alkaessa seminaarit loppuivat sitten kokonaan.

Mutta palataanpa 1970-luvun puoliväliin. Seuraavat seminaarit toivat myös uusia tuttavuuksia kuten kasvatustieteilijät *Galina Vasilevna Klokovan* ja *Anatol Glebovitsh Koloskovin*. Painostusta ei ilmennyt siinäkään vaiheessa, kun päästiin Ribbentrop-sopimukseen ja Talvisotaan. Naapurit eivät sekaantuneet suomalaisten teksteihin vaikka selittivätkin, että Ribbentrop-sopimus oli vain tarinaa ja että Neuvostoliitto ei ollut ryhtynyt hyökkäyssotaan.

Helsingissä 1975 pidetyn seminaarin päätteeksi järjestetyssä tiedotustilaisuudessa A. G. Koloskov sanoi pitävänsä suomalaisia oppikirjoja erittäin korkeatasoisina. Ehkäpä tämä ei ilahduttanut "edis-

tyksellisiä”. Joka tapauksessa kouluhallituksen edustaja selitti, että seminaarissa käsiteltyjen kirjojen nimiä ei ilmoitettaisi julkisesti. Haluttiin kuulemma välttää sitä, että jotkut kirjat saisivat mainosta.

Paikalla ollut Helsingin Sanomien koulutoimittaja *Maija-Liisa Starck* vaati kuitenkin pontevasti nimiä julki: Mitä järkeä oli kirjojen tarkastamisessa, jos käyttäjäkunta ei sitten edes saanut tietää, mitä oli tarkastettu ja mitä ei. Ehkäpä virkamiehet alkoivat vapista Helsingin Sanomien edustajan edessä, sillä nimet ilmoitettiin. Kysymys “mainoksesta” nyt oli sitä paitsi vähän niin ja näin, sillä pian osoitautui, että olisi voitu puhua myös leimautumisesta.

Pilakuva lihavasta politrukista

Kerronpa vielä pari yksityiskohtaa seminaarikeskusteluista. *Peruskoulun historia 4:ssä* oli kuvapari, joka esitti suomalaista ja neuvostoliittolaista lentolehtistä talvisodan ajalta. Neuvostolehtisessä oli tavномаista tekstiä kansaansa pettävästä Suomen herroista. Suomalaisessa lehtisessä oli kuva nälkiintyneestä puna-armeijalaisesta ja lihavasta politrukista sekä teksti (venäjäksi): “Politrukki on neuvostosankari, mutta sinulla on tyhjä vatsa”.⁵⁷ Naapurit tuntuivat pitävän politrukkikuvaa kummallisen vastenmielisenä. Arvelen vastenmielisyyden johtuneen siitä, että *Leonid Breshnevkin* oli sodan aikana ollut korkeissa politrukin tehtävissä.

Korvasin kuvan seuraavassa painoksessa piirroksella, jonka opetussisältökin oli mielestäni runsaampi. Se esitti Talvisotaan lähtevää päättäväisen näköistä suomalaisnuorukaista ja hänen osaksi “mallia Cajander” olevia varusteitaan.⁵⁸ Mielestäni kirja tässä kuvienvaihdossa vain voitti.

Aikaisemmassa *Vuosisadat vierivät* 2-kirjassani oli ollut toisen maailmansodan kartta, joka esitti länsivaltojen ja Neuvostoliiton joukkojen tunkeutumista Kolmannen valtakunnan sydämeen. Koska neuvostojoukkojen kulkema matka oli pitempi kuin länsivaltojen, piirtäjä oli omien taiteellisten syidensä vuoksi piirtänyt idästä tulevat punaiset nuolet hiukkasen länsivaltojen nuolia leveämmiksi. Kustanta-



Tilannekuva Helsingin seminaarista 1973: Fjodor Petrovitsh Korovkin luennoi, tukki eläytyy käännöstyöhön kädenliikkeitä myöten, kasvatustieteilijä Galina Vasilevna Klokova tekee muistiinpanoja, ylitarkastaja Pentti Posti kuuntelee tarkkaavaisesti ja ylitarkastaja Pentti Takala haroo tukkaansa. Valokuva: Kai R. Lehtonen.

jan myyntiorganisaation kautta sain sitten terveisiä, että Turussa joku kommunisti oli moittinut karttaa. Nämä hiukkasen leveämmät nuolet antoivat kuulemma Neuvostoliitosta aggressiivisen kuvan.⁵⁹

Kun myöhemmin olin laatimassa *Historian peruskartastoa* sanoin vahingosta viisastuneena piirtäjälle, että läntisten nuolten oli oltava yhtä leveitä kuin itäistenkin. Minulla oli tämän kartan vedos mukana Leningradissa pidetyssä seminaarissa, ja näytin sitä paikalla olleelle naapurin sotahistorian tuntijalle.⁶⁰ Hän piti karttaa muuten hyvänä mutta arveli, että se tavallaan väheksyi Neuvostoliiton sotaponnistuksia. Kun nuolet olivat niin samanvahvuiset syntyi vaikutelma, että länsivallat olivat muka tehneet Hitlerin kukistamiseksi yhtä paljon kuin Neuvostoliittokin. Selitin nuolten tasapaksuuden taustan ja nauroimme yhdessä koko jutulle.

Minusta se oli varsin havainnollinen esimerkki siitä, millaisia ongelmia syntyy, kun joku detalji saa odottamatonta symboliarvoa.

“...ystävyyssuhteiden solmimiseksi”

Vuosikymmenen alussa minua oli moitittu mm. sanomalla, että kun en ollut koskaan käynyt Neuvostoliitossa, en ollut pätevä sikäläisistä asioista kirjoittamaan. Tämä ja se, etten osannut venäjää olivat kuu-lemma myös todisteita ennakkoluuloisuudestani.

Kun olin seminaaripuuhan yhteydessä tullut aloittaneeksi naapurimatkailun itään virallisissa merkeissä, päätin jatkaa sitä yksityisesti, turistina. Niinpä kävin mm. Irkutskissa ja Baikal-järvellä, Bratskissa, Buharassa, Tashkentissa, Samarkandissa ja Sotshissa. Buharassa ymmärsin tsaarien tyhmyyden. Sen sijaan, että he karkottelivat vallankumouksellisiaan Siperiaan, jossa karu ilmasto pakotti ihmiset liikkeelle ja aktiivisiksi, heidän olisi pitänyt käyttää karkotuspaikkana vaikkapa juuri Buharaa. Buharan helteissä ei ymmärtääkseni kukaan olisi jaksanut hautoa vallankumouksia.

Kauniaisten Työväen Akatemian erinomaisilla tehokursseilla opin venäjääkin niin paljon, että Leningradissa 1974 tulin naapureiden kanssa ensi kertaa toimeen ilman tulkkia. Varsinkin kollega Fjodor Petrovitsh Korovkinin kanssa tulimme hyviksi ystäviksi ja kävimme mielenkiintoisia keskusteluja Venäjän historian pedagogisesta esittämisestä. Tämä kunnioitettava, tietorikas ja sydämellinen vanha herra kuoli jo vuosia sitten. Hänestä jäi minulle hyvä muisto.

Leningradissa syksyllä 1974 järjestetyssä seminaarissa minun oli määrä pitää esitelmä aiheesta *Suomalaisten oppi- ja harjoituskirjojen metodinen rakenne*. Ohjelmanmuutosten vuoksi esitelmä jäi kuitenkin pitämättä. Silloin Korovkin kysyi, saisivatko he käännättää ja julkaista esitelmäni tekstin sikäläisessä historianopettajien lehdessä. Selvähän se, että vastasin myöntävästi, ja juttu ilmestyi vuoden 1975 marras-joulukuun numerossa.⁶¹ Lehden levikiksi mainittiin 180 000 kappaletta.



Seminaarin osanottajia rentoutumassa illallisilla Hvitträskissä 1973. Vasemmalta Oiva Louhisola, tulkki, F. P. Korovkin, Christina Porkkala, Erkki Aho ja Kaarina Hietala. Valokuva: Kai R. Lehtonen.

Nämä seikat kerron osoittaakseni, että aluksi kovin virallisesti alulle pantu oppikirjayhteistyö antoi minulle paljon myönteisiä kokemuksia puhtaasti henkilökohtaisella tasolla. Tässä toteutui käytännössä juuri se, mitä Oppikirjantekijät r.y.:n opetusministeriölle jättämässä aloitteessa oli sanottu oppikirjantekijöiden henkilökohtaisten kansainvälisten kosketusten hyödyllisyydestä.

“Kaunainen historian pahoinpitelijä”

Kun seminaaritoiminta oli lähtenyt käyntiin ja kun uudet kirjat alkoivat ilmestyä, alkoi myös erikoislaatuinen jälkipeli. Tuntui siltä, että seminaarityö sinänsä oli saanut symboliarvon, joka vaikutti monissa yhteyksissä.

Selvähän se, että opettajat äimistelivät Venäjän ja Neuvostoliiton historian laajentunutta osuutta, toisaalta myös eräitä "luokka-käsitteen" mukaisia sanontoja. Äimistelyyn taisi osaltaan vaikuttaa sekin, että monet nyt esille tulleista asioista olivat outoja opettajille, eivätkä he oikein tienneet, miten niitä olisi pitänyt opettaa.⁶² Teollistumisen varjopuolien kuvaus näytti myös ärsyttävän ja vaadittiin mielellään "tasapuolisuuksi" selvittämättä tietenkään sen kummemmin, mitä hyviä ja mitä huonoja puolia olisi pitänyt esittää, jotta tasapuolisuuksien olisi päästy.

Nyt tulivat myös esille ne, jotka muutamaa vuotta aikaisemmin olivat maanneet hiirenhiljaa rähmällä ja taas alkoi kova rummutus, mutta nyt uudelta taholta. Oppikirjat voitiin näköjään jakaa kahteen osaan: isänmaalliset kirjat ja Moskovassa hyväksytyt kirjat. Saattaa olla, että asiaan liittyi myös kustantajien välistä kilpailua, jopa paikallisia poliittisia kiistojakin.⁶³ Mutta on syytä korostaa, että muutokset olivat lähteneet liikkeelle edellä selostamistani kotimaisista vaatimuksista.

Orimattilassa ilmestyvä *Pitäjänsanomien* julkaisi etusivullaan 17.9. 1974 nelipalstaisen jutun *Kaunainen historian pahoinpitelijä oppikirjana maamme peruskouluissa*. Lehti aloitti "Huolestuneen isän" lähettämällä omituisen tuntuksella näytteellä kirjasta:

Syönnin jälkeen isä syytti tupakin ja äiti sanoi, että hän haluaa kahvia ja lapsetkin saavat samalla sokeripalan. Silloin isä suuttui ja sanoi, ettei niitä metsärahoja kaikenlaiseen joutavaan tuhlata. Äiti pyyhkäisi jo silmiään pumpulihuiviinsa, mutta suuttui sitten ja alkoi vedellä isää kapustalla korville. Isä veti kyläräätälin tekemän takin päälleen ja rukkaset käteensä ja painui naapuriin; meni tietysti taas suutuspaissään maistelemaan pontikkaa. Mutta äiti pani pannun tulelle ja sanoi, että nyt ei säästetä kahvia eikä sikuria.

Lehti arveli, että tässä annettiin oppilaalle vääristelty kuva maanviljelijän elämästä vuosisadan vaihteessa. Mutta lehti jätti sanomatta, että kysymyksessä ei ollut itsensä oppikirjan teksti, vaan osa kepeäksi tarkoitettua työkirjatehtävästä rastittavine ruutuineen. Oppilaiden

2 Lue sivulta 73 omavaraistaloutta ja rahatalouden tuloa maaseudulla koskevat kappaleet. Merkitse (kirjain ruutuun) seuraavaan kertomukseen, mitkä siinä mainituista tavaroista olisivat todennäköisesti kotona tehtyjä (O), liittyisivät siis omavaraistalouteen, mitkä taas ostettuja (V), liittyisivät siis vaihdantatalouteen.

Isä sytytti tulitikulla öljylampun . Navetassa käytettiin vielä pärettä Äiti oli jo pannut pöydälle leipää ja kalaa . Kalle katseli puulusikoita ja puutuoppia Hän oli niistä ylpeä, ollhan hän taitava puukon käyttäjä, talon puutöiden mestari. Uudesta posilnikannusta hän kaatoi pimeää ja sanoi, että eivät naapurin uudet juomalasit ole tuopin veroiset. Syönnin jälkeen isä sytytti tupakin , ja äiti sanoi, että hän haluaa kahvia Lapsetkin saavat samalla sokeripalan . Silloin isä suuttui, ja sanoi, että ei niitä metsärahoja kaikenlaiseen jouda tuhлата. Äiti pyyhkäisi jo silmiään pumpulihuiviinsa , mutta suuttui sitten ja alkoi vedellä isää kapustalla korville. Isä veti kyläräättälin tekemän takin päälleen ja rukkaset käteensä ja painui naapuriin; meni tietysti taas suutuspäissään naapuriin maistelemaan pontikkaa Mutta äiti pani pannun tulelle ja sanoi, että nyt ei säästetä kahvia eikä sikuria . Ja tämän se ukko vielä saa maksaa: Minulle uusi silkkihuivi ja virsikirja ja pojille uudet sukset

Kun tällaisesta työkirjatehtävästä jätettiin pois niin tehtävän alkuosa kuin rastiittavat ruudutkin, saatiin asia näyttämään oudolta. Tässä näkyy julkisen sanankäytön sopulinkuoppa: kun joku ensin julkaisee ns. muunneltua totuutta, muut seuraavat sopuleina perässä viitsimättä tarkistaa alkuperäisestä lähteestä, miten asia oikein onkaan. Yleinen kauhistelu voi alkaa. Miten se Marcus Antonius sanoikaan Shakespearen näytelmässä: "Nyt nouskoon melske. Vauhdiss' olet turma. Ties suuntaa minne mielit nyt!"

piti selvittää, mitkä siinä mainituista, 1800-luvulla kotitaloudessa käytetyistä esineistä olivat itse tehtyjä ja siis omavaraistalouden tuotteita, mitkä taas ostettuja eli vaihdantatalouteen liittyviä. Heti tämän tarkoitushakuisen pikku vääristelyn jälkeen kirjoittaja syytti oppikirjan tekijöitä tarkoitushakuisesta asioiden vääristelystä...

Peruskoulun historia 3:ssa oli mm. kuvapari, joka esitti Vapaussodan aikaista punaista ja valkoista terroria. Oli piirros, jossa elintarvikkeita takavarikoimaan tulleet punaiset ovat ampuneet talon isännän ja oli piirros, joka esitti valkoisia teloittamassa punaisia. Arvostelijat olivat vuoron perään tasapuolisesti sitä mieltä, että kirjassa olisi saanut olla vain toinen kuvista. Esittipä muuan vasemmistolaiseksi ilmoittautunut arvostelija, että tasapuolisuuden nimessä myös punaiset olisi pitänyt kuvata säännönmukaista teloitusta suorittamassa. Ottaen huomioon, että kansanvaltuuskunta oli suhtautunut kuolemantuomioihin kielteisesti, semmoinen piirros olisi mielestämme antanut väärän käsityksen asiasta. Lopulta kyllästyimme piirrosparin aiheuttamaan suukopuun ja poistimme sen kokonaan.

Espoossa joku koulumies kuului ottaneen sydämenasiakseen sen, että Lehtosen ja Huttusen "kommunistisia" kirjoja ei siellä käytettäisi. Oulussa muuan rehtori sai paljon ilmaisjakelulehden palstatilaa havaittuaan, että "uusi historian oppikirja onkin itse asiassa vasemmistososialismin käsikirja".

Kirjassa tuodaan kärjistetyksi esiin porvariston ja työväestön ero. Suurpääoman edustajat esitetään riistäjinä niin tekstissä kuin kuvissa. Lisäksi tekstissä on suoranaisia "venäläistämiskapitoleja", kuten Venäjän vallankumous-luku, jolle kirjassa on varattu yli 20 sivua. Minusta tällainen on suhteetonta korostamista.⁶⁴

Pohjanmaalta löytyi joukko isänmaallisia rehtoreita, jotka eivät voineet hyväksyä "Mannerheimiin kohdistuvaa pilkkaa". Yhden näistä rehtoreista tapasinkin, ja osoittautui, että pilkka esiintyi Valkoista Kenraalia esittävän kuvan kuvatekstissä:

Vuonna 1918 Mannerheim tuli 50-vuotiaana syntymämaahansa Venäjältä, jossa hän oli toiminut upseerina tsaarin armeijassa. Hän oli luonteeltaan ja käytöstavoiltaan aristokraattinen ja osasi vain heikosti suomea.

Huomautin, että tämä nyt ei oikeastaan ollut mitään pilkkaa vaan täyttä asiaa, ja että kuvateksti jatkui:

Hänen kyvykkyyttään ja uusiin olosuhteisiin sopeutuvuuttaan osoittaa, että hän mainituista seikoista huolimatta nopeasti saavutti talonpoikaisten suojeluskuntien piirissä miltei palvotun johtajan aseman.⁶⁵

“Niin, niin”, sanoi keskustelutoverini. “Ette voi sanoa mitään hyvää ilman, että ensin pilkkaatte”. Kysyin, tiesikö hän, ketkä olivat aikoinaan sanoneet jopa niin, että Mannerheim oli entinen ryssän upseeri ja aristokraatti, joka ei edes osannut kunnolla suomea. Eihän hän sitä tiennyt ja järkyttyi näköjään koko joukon kun sanoin, että sitä mieltä olivat aikoinaan jääkärit. Kun keskustelua ei selvästikään kannattanut jatkaa, sanoin ystävälliset hyvästit. Pois lähtiessäni ajattelin, että kaikki nämä kokemukset olivat olleet avartavia. Jos olivat vasemmistolaiset vuhottajat olleet taitavia indoktrinaation paljastajia, niin löytyipä samanlaisia uskonsotureita oikealtakin.

Myöhemmin olen huvitellut ajattelemalla, että oikeastaan olisi pitänyt luovuttaa ja jättää kenttä avoimeksi Teiniliitossa tai Pirkkalassa laadittujen oppikirjojen tulla. Arvelin, että ainakin Orimattilassa, Espoossa, Pohjanmaalla ja Oulussa olisivat sen ansainneet.

Partainen agitaattori heiluttaa punalippua

Vielä suurempi meteli nousi Peruskoulun historia 3:n kansikuvasta. Se oli ruotsalaisen *Hildur Hultin* maalaus *Agitaatio*, josta silloin 27-vuotias akatemian oppilas Hult oli vuonna 1899 saanut Kuninkaan mitalin. Kustannustoimittaja *Hilkka Peitso* oli löytänyt maalauksen

jostakin taidekirjasta ja se tuntui sopivan kanteenkin vallan hyvin, se kun ei ollut loppuun käytetty, kuten niin monet muut ajanjaksoon liittyneet kuvat.

Maalauksessa näkyy rakennustyömaa, jonne on saapunut mustapukuinen, mustahattuinen ja mustaviiksinen agitaattori. Hänen takkinsa sivutaskusta pilkottaa pieni punakantinen kirja tai muistikirja. Kattoparrusta riippuu punainen liina, ja agitaattori kohottaa kättään sanojaan tehostaakseen. Neljä nuorta miestä katselee vieressä, ja oikeassa reunassa näkyy pari huivipäistä naistakin.

Kiihtyneet sielut näkivät, että agitaattori oli parrakas ja että hän heilutti punaista lippua – kuvittelua kumpikin seikka. Mm. *Ilkan Acretti* kirjoitti vielä 23. 6. 1978 kovin kiihtyneenä tästä “punalippua kohotettuna pitävästä” agitaattorista. Tämäkin ihan laatuunkäypä kuva näytti saaneen joidenkin ihmisten silmissä aivan uskomattoman symboliarvon. Emme todellakaan olleet valinneet kuvaa propagandanteon vuoksi vaan sen tuoreuden vuoksi. Tympääntyneinä jatkuvaan rähinään poistimme sen muutaman painoksen jälkeen kirjan kannesta, mutta jätimme sentään sisäsivuille.

Hienosti tummiin pukeutuneen agitaattorin ja työvaatteissa olevien duunareiden vastakohta saattaisi panna nykyhetken ihmisen näkemään kuvassa sellaistaikin ay-symboliikkaa, jota 1970-luvun ihminen ei olisi tullut ajatelleeksi. Tutkimattomat ovat kuvien tulkinnan tied.

Piruuttani kyselin tämmöisistä asioista meteliä pitäviltä aina joskus, mitä he olivat muutamaa vuotta aikaisemmin tehneet puolustaakseen oppikirjantekijöitä vasemmistolaista kritiikkiä vastaan, kun kerran näyttivät ottavan innokkaasti osaa alan keskusteluihin. No, arvasihan tuon: hiljaa olivat olleet.

Seurasin kaikkea tätä menoa ja meteliä kieltämättä hiukkasen huvittuneena. Olin aivan vilpittömästi sitä mieltä, että naapuritunteuksen nimessä suomalaisen koululaisen sietikin oppia Venäjän ja Neuvostoliiton asioita aikaisempaa enemmän, olipa koululainen siten porvarin tai proletaarin lapsi. Varsinkin porvarien lasten sieti oppia. Vihollinen pitää aina tuntea tarkoin.

Minusta oli myös aivan hyödyllistä tutustua Lenin-liturgiaan. Olen jo edellä kertonut, mitä iloa hänen kirjoituksiinsa tutustumisesta oli

ollut minulle sortokausikeskustelussa. Monien mielestä vain näytti olevan niin, että jos Neuvostoliitosta ei puhuttu, sitä ei ollutkaan ja jos sosialismista ei puhuttu, ei sitäkään ollut olemassa.

Mutta jos yleisesti oltiin sitä mieltä, että Neuvostoliiton osuutta oli paisutettu liikaa, niin nythän sitä saattoi kansan syvien rivien vaatimusten edessä taas hiukan supistaa, ja sama juttu tyylilajin kanssa. Teki hyvää kuunnella, miten lopultakin äänekkääksi herännyt kouluväen suuri enemmistö nyt tyrmäsi "luokka-käsitteen" mukaisen kielenkäytön liian vaikeana. Juuri sitä mieltähän olin ollut itsekin, mutta mitäpä oppikirjantekijä olisi voinut aikaisempien arvovaltaisten vaatimusten edessä. Nyt sitävastoin oli helppo reivata tekstiä yksinkertaisempaan asuun, kun ei enää tarvinnut pelätä, että kouluhallituksen byrokraatitkaan ryhtyisivät muuta vaatimaan.

Näin siirryttiin 1980-luvulle. Viimeiseksi oppikirjakseni jäi *Vuosisadat vaihtuvat 7*, jonka jouduin kokoamaan yksin Veikko Huttusen kuoltua kesken työn.⁶⁶ Kirjantekemisen tunnelma oli nyt jo aivan toinen kuin 1970-luvulla. Sai paneutua miettimään pedagogisia ratkaisuja poliitikkojen pahimmalta raivolta rauhassa.

Robinson ja Bannister

Jo vuonna 1969 oli amerikkalainen *Donald W. Robinson* julkaissut kirjan *As others see us. International views on American history*. Hän oli tutustunut laajaan oppikirja-aineistoon ja tutkinut 31:n maan oppikirjojen Amerikka-kuvaa. Suomalainen teksti oli hänen mielestään periaatteessa asiallista, vaikka jotkut suuren maan piirteet olivat ilmeisesti näyttäneet hämmentäviltä ja vaikka oli otettava huomioon Suomen herkkä puolueettomuus lännen ja idän välissä.⁶⁷

Läntistenkin vertailujen avaus oli siis jo tehty ja vaikka asiat sujivat kitkattomasti Neuvostoliiton taholla, tuntui siltä, että tasapuolisuus vaati jonkinlaisia seminaareja myös amerikkalaisten kanssa.

Ne amerikkalaiset, joiden kanssa asiasta keskusteltiin, sanoivat etteivät he missään tapauksessa halunneet sekaantua siihen, miten

Suomessa oppikirjoja kirjoitettiin. Lopulta päästiin kuitenkin yhteisymmärrykseen asiasta ja 16.5.1978 allekirjoitettiin sopimus Oppikirjantekijät r.y.:n ja Amerikan Yhdysvaltojen välillä. Yhdysvaltoja edusti sopimuksessa International Communication Agency: Allekirjoittajina olivat *Clarence Pierce* (Contracting Officer) ja *Robert C. Voth* (Public Affairs Officer) sekä Antti Lappalainen (OKT:n puheenjohtaja). Sopimuksen mukaan yhdistys sai ICA:lta 1200 markan apurahan, jonka turvin järjestettäisiin suomalaisten oppikirjantekijöiden ja Helsingin yliopiston Amerikan asioiden ("American studies") professorin tapaaminen 8.6.1978.⁶⁸

Tästä tapaamisesta tekemieni muistiinpanojen mukaan professori *R. Bannisterille* oli käännetty Yhdysvaltain 1800-luvun historian ja toisen maailmansodan jälkeisen ajan osuudet oppikirjoista *Historian maailma* ja *Peruskoulun historia*. Teksteihin tutustuttuaan hän esitti joukon kiintoisia näkökulmia, joista olen merkinnyt muistiin seuraavaa:

Suomalaisten oppikirjojen suhtautumistapa oli yleensä asiallinen ja niiden tiedot virheettömiä. Kirjojen pyrkimys esittää asiat aina eri näkökulmista ("toisaalta tämä oli hyvä siksi, että... ..mutta toisaalta tämä oli paha siksi, että"), saattoi johtaa siihen, että oppilaalla mahdollisesti olleita vinoutuneita käsityksiä ei korjattu.

Yhdysvaltain laajenemisen yhteydessä puhuttiin paljon "Villin lännen" historiasta. Bannister arveli, että enemmän painoa olisi voitu panna siihen, miten siirtolaisuus vaikutti Yhdysvaltojen kehitykseen. Sisällissodasta ja unionin säilyttämisestä puhuttaessa hän ehdotti, että vedettäisiin linja Euroopan samanaikaisiin tapahtumiin: Saksan ja Italian kansalliseen yhtymiseen. Verrattaessa Yhdysvaltain sosiaaliturvajärjestelmää skandinaavisiin tuli Bannisterin mielestä muistaa, että Yhdysvallat on aina vetänyt ihmisiä puoleensa. Vaikka jokainen saa vapaasti lähteä pois, useimmat ovat halunneet jäädä.

Bannister oli havainnut myös pari virhettä. *Mustaa valtaa* oli nimetty järjestöksi, vaikka se ei ole järjestö, vaan ajatussuunta. Siirtolaisuuden taas sanottiin loppuneen Euroopan vaurastumisen vuoksi. Syynä oli kuitenkin se, että Yhdysvalloissa säädettiin siirtolaisuutta rajoittavia lakeja.

Sekä Robinsonin että Bannisterin mukaan Yhdysvaltojen käsittely suomalaisissa historian oppikirjoissa näytti kaiken kaikkiaan ihan tyydyttävältä.

Larry J. Shaw tutkii suomalaisia oppikirjoja

Toisenlaiseen tulokseen päätyi Helsingin yliopistossa vierailut amerikkalainen San Diego State Universityn professori *Larry J. Shaw*.

Kun kautta 1970-luvun oli käyty keskustelua siitä, oliko Neuvostoliiton historiaa riittävän paljon Yhdysvaltain historiaan verrattuna, Shaw alkoi kysellä, oliko oppikirjoissa riittävästi Yhdysvaltain historiaa Neuvostoliiton historiaan verrattuna. Shaw laati vertailevan raportin peruskoulun historian oppikirjoista. Tulos muistutti myös seurausltaan kymmenen vuoden takaista SNS-raporttia. Tietenkin Amerikan historiaa oli liian vähän, ja tietenkin asia aiheutti eduskuntakyselyn ja julkista kirjoittelua jopa ulkomailla asti.⁶⁹ Tutkimuksen kohteina olivat seuraavat oppikirjat:

Ahonen, Sirkka - Kaakinen, Olavi - Lappalainen, Osmo - Tiainen, Sakari: *Historian maailma 7*. Helsinki 1976; Castrén, Matti J. - Riikonen, Reino: *Historia ja me*. Espoo 1977; Lehtonen, Kai R. - Huttunen, Veikko - Laine, Olavi: *Peruskoulun historia*. Porvoo 1977; Oksanen, Antti-Jukka - Pohjala, Heikki - Vierros, Tuure: *Historian perustiedot*. Helsinki 1976.

Shaw otti tarkastelun kohteeksi ajanjakson 1800-luvun alusta silloiseen nykyaikaan. Tämä tutkijanpäättös rajasi heti kättelyssä pois Yhdysvaltain vapaustaistelun eli jakson merkittävää "myönteistä" Amerikan historiaa. Tutkimusasetelmasta tuli siten vino jo kättelyssä. Oppikirjoihin liittynyt lukemisto- ja kuultokuva-aineisto jäi tutkimuksen ulkopuolelle kokonaan, ja tämä vasta vääristikin tulosta. Tapasin Shawn monta kertaa ja huomautin hänelle näistä vinoutumista, mutta Shaw ei ottanut huomautusta varteen vaan vetosi kään-

nöstöiden vaatiman ajan ja varojen puutteeseen. Se oli vahinko, sillä vakavasti otettava tutkimus olisi ollut varsin kiintoisa dokumentti.

Historian kulku ei tietenkään ole sellaista, että myönteisiä tai kielteisiä asioita tapahtuisi kaikkialla aina samaan aikaan. Siten joku jakso jonkun maan historiaa saattaa sisältää vaikka miten "myönteistä" kehitystä, kun jossakin muualla asiat menevät samaan aikaan huonosti. Mekaaninen rajaus 1800-luvun alusta nykypäivään oli vino myös tältä kannalta.

Kun koko asetelma oli vino, niin ei sitten ihme, että Shaw havaitsi vinoutumia. "Sen sijaan, että antaisivat tasapainoisen kuvan Amerikan historiasta, tekstit pyrkivät kaikkiin keinoin tuomaan esiin kielteisiä asioita ja minimoimaan myönteiset", hän sanoi *Kanavaan 3/1981* kirjoittamassaan artikkelissa.

Tutkimus oli kaiken lisäksi jo ilmestyessään osittain vanhentunut. Peruskoulun historiaa oli muutettu edellä mainitsemallani tavalla, ja muutoksen olisi luullut kiinnostavan suomettumisen merkkejä etsinyttä tutkijaa. Sehän näet osoitti, että muutoksia voitiin tehdä itsenäisesti suuntaan jos toiseenkin.⁷⁰

Rengas sulkeutuu

Se, joka haluaa kerätä tällaisista asioista poliittisia pisteitä, ei tietenkään paneudu pohtimaan homman luotettavuutta, olipa kysymys sitten "raportista" tai "tutkimuksesta". Tuskinpa monen poliitikon asiantuntemuskaan sellaisiin pohdintoihin riittäisi.

Vaikka Shawn tutkimus käsitteli siis kaiken lisäksi menneen talven lumia, *J. Juhani Kortessalmi* teki Shawn tutkimuksen johdosta 19.5. 1981 eduskuntakyselyn, jossa hänkin lainasi Leninia eli Leninin 17.5. 1922 kirjoittamaa ja vallankumouksellisen terrorin hyödyllisyyttä korostavaa kirjettä. Olisihan Leninistä ollut sellaistaakin kerrottavaa, arveli Kortessalmi. Lopuksi Kortessalmi kysyi,

mitä hallitus aikoo tehdä suomalaisten peruskoulun historian oppikirjojen saattamiseksi sisällöltään ja tiedoiltaan sekä kuvitukseltaan ja kuvateksteiltään vastaamaan itsenäisen, puol-

eettoman ja kansanvaltaisen maan kunnolliselle historian opetukselle ja objektiivisille oppikirjoille asetettavia vaatimuksia?

SNS-raportin edellä lainattuja kohtia muistellen tekisi mieli sanoa, että eräänlainen rengas oli sulkeutunut.

Kymmentä vuotta aikaisemmin Leniniä ei olisi varsinkaan eduskunnassa lainailtu samaan tapaan, eikä siellä olisi kymmentä vuotta aikaisemmin myöskään kysely Amerikan historian perään. Nyt semmoiseen ei enää tarvittu minkäänmoista kansalaisrohkeutta. Vaikka oppikirjojen poliittisuontoisessa arvioinnissa oli edelleenkin sama indoktrinaation paljastamisen ja sillä ratsastelemisen maku, niin jotakin oli Suomessa aivan ilmeisesti muuttunut.

Suomi ja Puola

Myös Suomen ja Puolan välille kehkeytyi jonkinlaista oppimateriaaliyhteistyötä. Helsingissä pidettiin 1977 suomalais-puolalainen oppikirjakokous. Kokousmuistion mukaan kysymyksessä oli Suomen ja Puolan välisen kulttuurisopimuksen vuosia 1976-1978 koskeva toimeenpano-ohjelman 14. artiklan edellyttämä asiantuntijakokous.

Puolasta saapui neljä virkamiestä. Suomalaisia oli 14, kaikki virkantai yliopistomiehiä. Kuukautta myöhemmin kouluhallitus esitteli kokouksessa kirjattuja toivomuksia tarkastettujen oppikirjojen tekijäryhmien edustajille. Kokouksen hyödyllisyyttä ja osanottajien ajatuksen lentoa valaiskoot muutamat esimerkit historian ryhmässä kirja-
tuista huomautuksista:

Karttamerkintä Danzig kaipaisi didaktisista syistä sulkeisiin myös nimen puolankielisen muodon (Gdansk) -- Olisi tarpeen lisätä informaatiota myös Puolan vastarintaliikkeestä -- Puolasta toivotaan maan vahvan kehityksen kuvaamista lyhyesti. -- Molemmiin puolin todettiin naapurimaasta teksti melko suppeaksi ja päätettiin etsiä keinoja historiallisen tiedon lisäämiseksi Suomen kouluissa Puolasta ja Puolan kouluissa Suomesta. ⁷¹

Varmaankin tasapuolisuuden vuoksi suomalaiset esittivät, että erääseen puolalaiseen oppikirjaan merkittäisiin Nystad-nimen viereen sulkuihin suomenkielinen muoto (Uusikaupunki).

Muistion mukaan seuraava asiantuntijatapaaminen oli määrä pitää Puolassa vuoden 1979 keväällä. Siitä ja sen mahdollisista tuloksista minulla ei ole tietoa. Puuha osoittaa kuitenkin, miten hyödyllisiä kulttuurisopimukset ovat. Itsekin käyn mielelläni kepeästi vieraisilla, varsinkin jos kylässä hyvänä pidetään ja varsinkin, jos matkaa ei tarvitse maksaa itse.

Tyranneja, onko heitä?

Pohjoismaisen oppikirjojen tarkastuksen yhteydessä tanskalaiset olivat aikoinaan toivoneet, että heidän muinaisesta Kristian II-kuninkaastaan ei käytettäisi nimitystä "Tyranni", vaikka hän olikin järjestänyt Tukholman verilöylyn vuonna 1520. "Tyranni" oli alkujaan vain ajankohtaan liittynyt ja ruotsalaisen itsenäisyyspuolueen käyttämä nimitys, sanoivat tanskalaiset.⁷² Heidän toivomukseensa oli suostuttu ja monessa suhteessa Neuvostoliiton historian tarkistaminen tuntui hiukan samanlaiselta. Totta kai itsensensuurikin vaikutti jonkin verran, niin että Leniniä ei haukuttu ja jos Stalinin ajan keskitysleireistä olisi ollut käytettävissä samanlainen kartta kuin Hitlerin ajan keskitysleireistä, sitä tuskin olisi saanut julkaista.

Historian opetuksen perusongelma on aina ollut asioiden valinta ja painotus. Esimerkiksi viikinkien raakuudet yleensä sivuutetaan eikä Napoleoninkaan toimeenpanemista joukkoteurastuksista liiemmin huudella. Ne tosin ovat jo kaukaisia ja siten "turvallisia" asioita, mutta näkökulman valinnasta ja painotuksista niidenkin kohdalla on kysymys.

Paljon riippuu myös siitä, millaista tutkittua tietoa, asiakirjoja tai kaunokirjallista materiaalia on käytettävissä. Kun peruskoulun opetussuunnitelmaa aikoinaan sorvattiin, haluttiin välttää "Eurooppakeskeisyyttä" ja sisällytettiin koulukurssiin jakso Afrikan historiaa ajoilta ennen eurooppalaisten tuloa. Siitäpä syntyikin pulma. Ei löy-

tynyt sellaista kerrottavaa, jonka olisi voinut odottaa oppilaita kiinnostavan.

Sama juttu, kun pohjoismaisen yhteistyön nimissä piti laajentaa 1800-luvun Pohjoismaiden historian osuutta. Enimmäkseen oli tapahtunut tylsiä asioita, joista oli vaikea kertoa niin, että oppilaatkin olisivat kiinnostuneet. Ja vihdoin on kysymys siitä, miksi Baltian historiaa ei ole opetettu enemmän. Vastaus on sama kuin Afrikan ja Pohjoismaidenkin osalta. Baltian maiden vaiheet idän ja lännen kiistakapuloina on aina selvitetty, samoin niiden kohtalo toisen maailmansodan jälkeen. Mitä pitäisi lisätä? Neuvostoajan yksityiskohtia-ko?

Nykyään eli 1990-luvulla ihmetellään myös, miksi historian oppikirjoissa ei selosteta yksityiskohtaisesti Talvi- ja Jatkosodan taisteluita. Selitystä on turha hakea suomalais-neuvostoliittolaisista oppimateriaaliseminaareista, joissa Talvi- tai Jatkosodan käsittelyä ei mitenkään rajailtu. Tunnelmia ja näkökulmia oli jo 1970-luvulla ainakin *Peruskoulun historian oheislukemistossa* tarjolla Uno Kailaasta F. E. Sillanpäähän, Yrjö Jylhästä Väinö Linnaan ja Jevgeni Dolmatovskista Mannerheimin päiväkäskyyn tai rintamamiesten kuvauksiin.

Selityksenä saattaa olla historian opetukseen iät ja ajat kohdistunut kritiikki sen "väkivaltaisuudesta" tai "sotahistorian ylikorostamisesta". Käsittääkseni sotien yksityiskohtien puute on suoraa perintöä taannoiselta rauhanriekkimisen ajalta.

Nyt kun kansainvälisyyskasvatuksen tavoitteena on saada oppilas ymmärtämään maailmanrauhan säilyttämisen merkitys ja oppilaiden kasvattaminen rauhan ylläpitämiseen, saanevat sodat jäädä vähemmälle,

kirjoitteli muuan asianharrastaja historian opettajien lehdessään 1976.⁷³

Niin edellä selostetuissa suomalais-neuvostoliittolaisissa kuin suomalais-amerikkalaisissakin vertailuissa oli pohjimmiltaan kysymys juuri näistä samoista valinnan, painotuksen, näkökulman, lähdemateriaalin, yleisen kiinnostavuuden ja ajassa liikkuvien muoti-ilmiöiden ongelmista.

Sama maisemakin voi näyttää aivan erilaiselta valaistuksesta ja vuoden- tai vuorokauden ajasta riippuen, ja tarkastelupaikkakin vaikuttaa asiaan. Vaaralliseksi asia muuttuu sitten, jos joku yrittää määrätä, että kaikkien on aina katseltava samaa maisemaa, samasta paikasta, samana aikana ja samana päivänä, ja että muunlainen katseleminen on rangaistavaa.

Viitteet

1. Lauwerys, J. A.: History textbooks and international understanding. UNESCO / Pariisi 1953, s. 39-44.
2. Kts. esim. Deutschland und der Norden in Schulbuch und Unterricht. Studien zur internationaler Schulbuchforschung. Toim. Elfriede Hillers. Braunschweig 1981.
3. Nordens läroböcker i historia. Ömsesidig granskning verkställd av Föreningarna Nordens facknämnder. Helsingfors 1937. Kts. myös Skovgaard-Petersen, Vagn (toim.): Nordens historie i skolen. Kööpenhamina 1972.
4. Lauwerys, J. A.: Em. teos s. 31-35.
5. Suomi-Neuvostoliitto-Seuran historian ja maantiedon oppikirjoja tutkivan työryhmän 6.4. 1972 opetusministeriölle jättämän raportin (seuraavassa: SNS-raportti) liite 1, s. 1. Kts. myös SNS-raportti s. 3.
6. Lehtonen, Kai R., Huttunen, Veikko ja Laine, Olavi: Peruskoulun historia 4. Porvoo 1974, s. 24.
7. Kulju, Viljo: Myytti "Lännen etuvartijasta" ärsytti SNS:n työryhmää. Kleio 1/1973.
8. Hemánus, Pertti: Miten Suomessa indoktrinoidaan / Indoktrinaation säännöt. Parnasso 1/1970, s.39-40.
9. SNS-raportti, s. 9.
10. Outsider: Vaikuttamisesta. Weikko. Norssin oma lehti 4/1971, s. 21.

11. Laulajainen, Esko: Oppimateriaalin tekijöiden asema ja vaikuttamismahdollisuudet nykyisessä tuotantojärjestelmässä. Esitelmämoniste Lappeenrannassa 19. - 21.1. 1974 pidetyssä sos. dem. oppimateriaaliseminaarissa, s. 4.
12. Hannu Tarmion ja Matti Louekosken keskustelu radiossa 27.1.1972. Yleisradion arkistonauha 10467/2.
13. Lehtonen, Kai R.: Valtiovalta ja oppikirjat. Helsinki 1983, s. 37-40.
14. Simo Simppa Juntunen: ...ja katto korkealla. Tampere 1971, s. 15.
15. KHS 1970 05/1971. Osmo Apusen 4.4. 1972 päivätty lausunto.
16. Jumppanen, Leo: Kuka oli kelvollinen opettamaan 11- ja 12-vuotiaita. Turku 1993, s. 78-80.
17. Oppikirjoja valitsemaan poliittinen toimikunta. Helsingin Sanomat 11.3. 1972.
18. Kouluhallituksen kirjelmä 19.4. 1971 opetusministeriölle, n:o 2912/Khs 3731/050-71.
19. Kts. viite 17.
20. Arto Tuomisen toimittama televisio-ohjelma Välimerkki 2.6. 1969. Ääninauha allekirjoittaneella.
21. Seppälä, Raimo: Sensuuri pyyhki koulukirjan sivuja. "Piilevää rotusyrjintää" ruotsiksi alaluokille. Aamulehti 13.5. 1969. Kts. myös Oittinen, R.H.: Oppikirjan tarkistus. Uusi Suomi 25.5. 1969.
22. Aaltonen Raino: Maantiedon kirjan hylkäysperuste. HS 16.10. 1971.
23. Kts. esim. Huttunen, Veikko: Tapaus Suomi-Finland. SSD 7. 5. 1970 ja Erä-Esko, Pirkko: Tapaus Suomi. Kleio 2/1970.
24. Aarne Koskinen, Toivo Åsvik, Heimo Rekonen, Oili Suomi, Lauri Kantola ja Ensio Laine. Eduskuntakysely 2. 4. 1971.
25. Ylitarkastaja Markku Mansnerin 20.3. 1972 kouluhallituksen istunnolle osoittama muistio. Puntila, L.A.: Huomautin hyvin täsmällisesti... Toim. Kauko I. Rumpunen. Helsinki 1995, s. 257, 276, 311.

26. Mirjam Tuominen, Taisto Sinisalo, Heimo Rekonen, Ensio Laine, Matti Järvenpää ja Irma Rosnell. Eduskuntakysely 13.6.1972.
27. Sosialistinen opiskelijaliitto: Musta kirja. Todistusaineisto imperialismiin ja äärioikeiston vaikutuksesta Suomen korkeakouluopetuksessa. Helsinki 1974, s. 3.
28. SNS-raportti: Vääriä ja vanhoja tietoja Neuvostoliitosta. Kleio 2/1972.
29. Nyberg, Jarl: Naivt hemlighetsmakeri. NP avslöjar i dag hemlig rapport om skolböcker? Nya Pressen 8.4. 1972.
30. SNS-raportti, s. 7, 1, 5. Kts. myös Kulju, Viljo: Myytti "lännen etuvartijasta" ärsytti SNS:n työryhmää, Kleio 1/1973.
31. V. I. Lenin Suomesta. Kirjoituksia, lausuntoja, asiakirjoja. Toim. J. Sykiäinen. Moskova 1966, s. 23.
32. SNS-raportti, s. 9.
33. Kulju, Viljo: Em. artikkeli.
34. Starck, Maija-Liisa: Oppikirjasota. Kouluhallitus ei puolusta hyväksymiään oppikirjoja. Helsingin Sanomat 16.4. 1972.
35. Aakkosellinen tietokirja. Neuvostoliitto neuvostoliittolaisten asiantuntijoiden kuvaamana. Keuruu 1967, s. 704.
36. Mitä oppikirja opettaa. Raini Lehtosen toimittaman ja 3.10. 1969 lähetetyn radio-ohjelman alustuspuheenvuoron tekstikopio.
37. Outsider, em. kirjoitus.
38. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen Veikko: Peruskoulun historia 3. Porvoo 1973, s. 136.
39. Mantere, Oskari ja Sarva, Gunnar: Keskikoulun yleinen historia. Porvoo 1942, s. 165.
40. Zweig, Stefan: Eilispäivän maailma, suom. Alf Krohn. Helsinki 1945, s. 269-270.
41. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen Veikko: Peruskoulun historia 3. Porvoo 1973, s. 104- 105.

42. Bek, Alexander: Volokolamskin valtatie. Helsinki 1946. Kts. myös Lehtonen, Kai R., Huttunen, Veikko ja Laine, Olavi: Peruskoulun historia 4. Oheislukemisto. Porvoo 1975, s. 41-43.
43. Oppikirjat eivät kerro totuutta. Teinilehti 2.10. 1974. Aleksandrovitsh: "Vuosisadat vierivät". Tiedonantaja 30.4. 1975. Ripatti, Aku-Kimmo: Mitä hyväksytyt historia opettaa. Kaleva 13.7. 1975.
44. Valtion oppikirjaneuvottelukunnalle lähetetty kirjelmä 28.11. 1974.
45. Laulajainen, Esko. Em. esitelmämoniste, s. 2.
46. Soila Sahlbergin 30.6.1995 laatima selvitys Oppikirjantekijät r.y.:n ja Suomen Tietokirjailijat r.y.:n jäsenmäärien kehityksestä.
47. Oppikirjantekijät haluavat parantaa kansainvälisiä yhteyksiään. Opettajain lehti 43/1972.
48. Kiina sanoin ja kuvin 2/1972.
49. Kts. esim. Etelä-Suomen Sanomat 26.2. 1973.
50. Lehtonen, Kai R.: Mistä Moskovassa puhuttiin. Kleio 2/1973, sekä Suomen ja Neuvostoliiton oppikirjayhteistyö. Oppikoululehti 13/1973.
51. Kts. esim. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen, Veikko: Peruskoulun historia 3. Porvoo 1973, s. 126, 127, 128, 129; samojen tekijöiden Vuosisadat vaihtuvat 7. Porvoo 1984, s. 160, 164, 165 sekä samojen tekijöiden Historia 3, peruskoulun diasarjan ohjekirja. Porvoo 1974, kuvat 95, 96, 97.
52. Laulajainen, Esko: Em. esitelmämoniste, s. 3.
53. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen, Veikko: Peruskoulun historia 1. Porvoo 1971, s. 1.
54. Muistio neuvotteluista, joita käytiin Suomen ja Neuvostoliiton edustajien kesken historian ja maantiedon kouluopetukseen liittyvistä kysymyksistä. 2.3. 1973.
55. Omat muistiinpanoni kouluhallituksessa 22.10. 1973 pidetystä suomalaisen oppikirjavaltuuskunnan kokouksesta.

56. Aho, Erkki: Oppimateriaalivaltuuskunta Neuvostoliitossa. Vuorovaikutus 2/1973, s. 8-9.
57. Lehtonen, Kai R., Huttunen, Veikko ja Laine, Olavi: Peruskoulun historia 4. Porvoo 1974, s. 35.
58. Sama, 1978, s. 35.
59. Lehtonen, Kai R.: Vuosisadat vierivät 2. Porvoo 1966, s. 204.
60. Lehtonen, Kai R.: Historian peruskartasto. Porvoo 1976, s. 19.
61. Prepodavanie istorii b skole 6/1975, s. 87-90.
62. Roikka: Peruskoulun historia 3. Kansan Tahto 26.11. 1976.
63. Starck, Maija-Liisa: Muuan oppikirjasota eli mitä lapsille saa kertoa historiasta. HS 29.12. 1976. Kts. myös viitteessä 64 mainitun Oulu-lehden artikkelin jälkikirjoitusta.
64. J. K.: Kurjuuden koko kuva. Oppikoululainen 6/1976, s. 3. Haivenparta, Mara: Poliittinen kirjasota riehuu peruskoulussa. Oulu-lehti 16.10. 1976. Perälä, Niilo ja Salo, Eero: Peruskoulu ja historia. Satakunnan kansa 19.10. 1976. Starck, Maija-Liisa: Yllä mainittu kirjoitus.
65. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen, Veikko: Peruskoulun historia 3. Porvoo 1973, s. 178.
66. Lehtonen, Kai R. ja Huttunen, Veikko: Vuosisadat vaihtuvat 7. Porvoo 1984.
67. Robinson, Donald W., toim: As others see us. International views of American history. New York 1969, s. 8.
68. Agreement and Terms of Grant between The United States of America and Text Book Writers Association of Finland. Agreement No. IA-234-14-G.
69. Shaw, Larry J.: A Finnish view of American and Soviet history. A textbook analysis. Studien zur internationaler Schulbuchforschung. Band 29. Braunschweig 1980, s. 71-106. Castrén, Matti J. ja Ahonen, Sirkka: A study in bias. Short remarks to Larry J. Shaws article on Finnish history textbooks. Internationale Schulbuchforschung 3/1981. Braunschweig 1981, s. 231-243. Fields, Donald: Textbook writers accused of Soviet bias. Times Ed. Suppl. 22.1. 1982

70. Arvostelussa ristiaallockkoa: Samaa oppikirjaa syytetty NL:n mustaamisesta ja ylistämisestä. Forssan lehti 3.4. 1981.
71. Suomalais-puolalainen oppikirjakokous Helsingissä 27.11. - 1.12. 1977. Kokousmuistio ja muistio historian ryhmän keskusteluista. Kouluhallituksen kirjelmä No 12000, 20.12. 1977
72. Nordens läroböcker i historia. Helsinki 1937, s. 37.
73. Isohookana, Tytti: Sotaisuus ja väkivalta ala-asteen historian oppikirjoissa. Kleio 1/1976. Häikiö, Martti: Miksi koulukirjoissa ei taistella. II maailmansodan sisältö puuttuu. US 16.2. 1986. Lehtonen, Kai R.: Miksei Häikiö tee oppikirjaa? US 19.2. 1986.